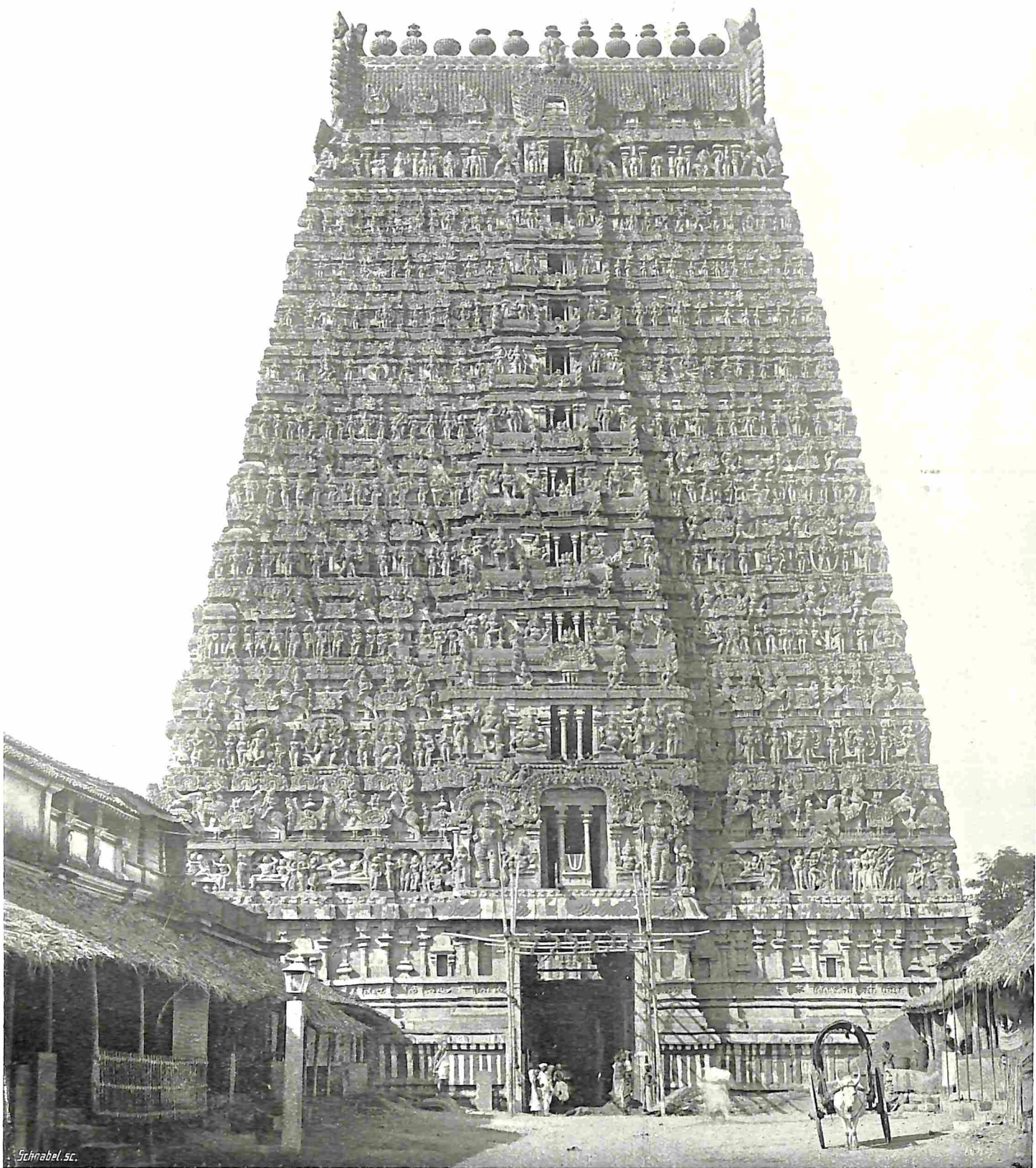

BUITEN

2^e JAARGANG N°. 50.

ZATERDAG 12 DECEMBER 1908

DE HOOGSTE TOREN (GOPURA) VAN DEN GROOTEN TEMPEL TE MADURA
IN ENGELSCH-INDIË. (HOOGTE ± 152¹/₂ VOET).

BUITEN

Geïllustreerd Weekblad
aan het Buitenleven gewijd

REDACTIE:

H. VAN BOOVEN, te HILVERSUM
MEDEWERKERS.

ARCHITECTUUR, (Gebouwen, woninginrichting, meubelen, verlichting, verwar-
ming, enz.) TUINARCHITECTUUR, PLAATSBSCHRIJVING: A. F. VAN
BEURDEN, H. VAN DER BORCH VAN VERWOLDE, WOUTER COOL, C. L. S. V. H.,
J. W. HANRATH, E. RUEMPOL, LEONARD A. SPRINGER, D. F. TERSTEGE,
DR. J. WALCH, P. WESTBROEK.
BLOEMEN- EN MOESTUIN; (Serres, kassen, enz. vruchtboomen, sierheesters).
J. G. BALLEGO, K. BERENDSEN, E. H. J. CUNAËUS, A. FIET, J. J. KRUYFF,
E. TH. WITTE.
FOKKEN EN KWEEKEN: (Paarden, runderen, zwaai, honaen, pluimvee en
ander gevogelte, visschen, bijen): F. BLAAUW, G. C. DUVAL VERWEY,
CHR. H. I. RAAD, S. SPANJAARD LZN., JOH. PH. TUYT.
FOTOGRAFIE: J. A. BAKHUIS, M. A. BOER, F. F. BRUYNING JR., DR. A. J.
M. GARJEANNE, AUG. F. W. VOGT, MEVR. C. DE VRIES-BLOM.
HYGIËNE, (Tuinsteden) OPVOEDING EN ONDERWIJS: J. BRUINWOLD RIEDEL,
G. H. DEMMINK, J. C. G. GRASÉ.
LANDBOUW, LANDBOUW-ECONOMIE, HEIDEONTGINNING EN BOSCH-
CULTUUR: (Cultuurplanten, woudflora, veredeling van gewassen, enz.) L.
BROEKEMA, F. F. BRUYNING JR., J. P. VAN LONKHUIJZEN, J. RINKES BORGER,
J. Z. TEN RODENGATE MARISSEN, A. J. VAN SCHERMBECK, DR. J. J. OTT
DE VRIES.
LEVENDE NATUUR EN LETTERKUNDIGE BIJDRAGEN: MEJ. A. BIEN-
FAIT, MEJ. C. BIENFAIT, BERN. CANTER, J. DAALDER DZN., J. DEKKER,
L. DORSMAN CZN., P. FRANSSEN JZN., DR. A. J. M. GARJEANNE, G. DE
GAAFF, E. HEIMANS, W. C. VAN MEURS, DR. EDW. B. KOSTER, M. KRAMER,
JOH. DE MEESTER, HENRI MEIJER, J. REDDINGIUS, E. RUEMPOL, TOM SCHIL-
PEROORT, MEJ. B. STOLK, DREVES UITTERDIJK, DR. J. WALCH.
METEOROLOGISCHE EN ASTRONOMISCHE MEDEDEELINGEN: DR. C.
SCHOUTE, J. VAN DER BILT, PROF. DR. A. A. NIJLAND.
SPORT: (Cricket, golf, hockey, kaatsen, laventennis, voetbal, bandy, enz.;
paardensport; jacht en jachtvonden; automobilisme, wielrijden, toerisme; roeien,
zeilen, zwemmen, visschen, wuaterloochjes; biljarten, schermen, vuistvechten, enz.;
wedstrijden) J. COUCKE, A. W. H. W. H. R. VAN MANEN.

INHOUD:

De hoogste toren (Gopura) van den grooten tempel te Madura in En- gelsch-Indië. Illustratie.	589
Dansliedjes, door G. de Graaf	590
Wiervoorspellingen in den mond des volks	591
Stroodak, door J. Winkler Prins, gedicht	591
Najaarsrust, door Edward B. Koster, gedicht	591
Boekbeoordeling: „Flora van Nederland”, door E. Th. W.	592
Varia.	592
Het kasteel Heeze, door A. F. van Beurden, geïllustreerd	592
Van den Amsterdamschen Zelfkant II, door W. C. van Meurs, geïllustreerd	594
Narcissen I, door E. Th. W., geïllustreerd	596
De beide zwartkopmeezen, door J. L. F. de Meyere, geïllustreerd	597
Een konkelpot-geschiedenis, door M. Kramer	598
Op jacht van wilde bijen, geïllustreerd (slot)	599

BERICHTEN VAN REDACTIE EN UITGEVERS.

Bij iedere rubriek wordt gelegenheid voor correspondentie opengesteld en gelieve
men vragen aan de Redactie te richten.
Fraaie foto's zullen gaarne ter beoordeling ontvangen worden. Te adresseeren
aan de Redactie of aan de Uitgevers. De inzender verzuijme vooral niet duidelĳk
zijn naam en adres te vermelden; ook achter op de foto's.
Van tijd tot tijd zullen prijsvragen voor de beste foto's op een of ander gebied
worden uitgeschreven.
De Uitgevers verzoeken beoefdelĳk dit blad te noemen als men naar aanleiding
van eene annonce, een aanvraag of een bestelling aan een adverteerder doet.
Het auteursrecht voor den inhoud van dit blad wordt verzekerd overeen-
komstig de Wet van 28 Juni 1881, Stbl. No. 214.

Uitgave van SCHELTEMA & HOLKEMA'S BOEKHANDEL
K. Groesbeek & Paul Nijhoff - AMSTERDAM -

ONZE VOORPLAAT.

De groote tempel van Madura in Madras (Engelsch-Indië) is
gebouwd in den vorm van een parallelogram van ongeveer
847 bij 729 voet. Rondom staan er 9 gopura's waarvan wij de
hoogste hier afbeelden. Vorst Tirumala Nayak, de machtigste
heerscher, die in moderne tijden, van af 1623, zes en dertig
jaren over Madura regeerde, liet de fraaiste gedeelten van dezen
tempel bouwen in de eerste helft der 17e eeuw. Het beeld-
houwwerk is het schoonste dat er in Zuidelĳk Engelsch-Indië
gemaakt is.

DANSLIEDJES.

VER, heel ver weg van het tooneel, waar eene Duncan in
bekerlijke standen en schoonheidsgebaren haar ver-
beeldingen van klassieke en moderne toondichten uit-
danst, — ver weg van een ander, bonter tooneel, waar
eene Loie-Fuller met golvende haren en wuivende schit-
tergewaden beurtelings slang, vogel of vlinder uitbeeldt, — weg

van kleurige lichteffecten en sleepende balletmuziek. — Ver van
de balzaal, waar van achter palmenversiering een weloverwogen
dansprogramma verklinkt en waar de wereld hedenavond „dan-
sant” bijeenkwam!

„We verkleinen niets, we waardeeren gaarne, maar, — gezwegen
van den dans als beëddenden kunstvorm, buiten het plastische
gebied, — dáár waar de dans alleen als gezelschapsvermaak wordt
beoefend, hoe er ook con-amore gedanst wordt door jong en graag-
jong, hij is ons te gereglementeerd, te gekunsteld meestal.

Er is in den regel te veel aangeleerd figuur, te veel studie, te
veel school bij!

De spontane opwelling van vroolĳkheid, blijdschap, waarvan
deze dans toch uiting moet wezen, de eenvoud is er vaak ver te
zoeken.

Wie eenige jaren oversloeg, en weer opnieuw de balzaal be-
treedt, moet meermalen een uitvluchtje te baat nemen, verzucht
gulweg: „Wat 'n nieuwe dansen weer!” of neemt een koen besluit
en redt zich er maar doorheen, niet waar?

Doch, hoe stelt men het dan ten plattenlande, waar men 't in
den regel vrijwel zonder dansles stellen moet? Gerust, men heeft
er minder gecompliceerde figuren, minder afwisseling, zoo ge wilt
maar men vermaakt er zich vooral niet minder om: dansen is
daar meer vreugde-uiting, we zouden bijna zeggen: „lechter”.

Denk eens terug aan de kinderpartijtjes uit den tijd uwer korte
jurken en kniebroeken nog: denk eens aan de onverholven blijd-
schap bij den rondedans, als er een pater langs den kant ging, als
er op velerlei manieren een weg naar Rome voerde en Meneer van
Son zoo'n brave kapitein was. . . . .

Maar ge zongt er ook bij, melieve: frisch-op, lustig klonk het
dansliedje, — terwijl uw dansen als volwassene stom is en slechts
een glimlach, een enkel woord toelaat, een plicht vaak is met plicht-
plegingen overladen.

Welnu, buiten weet men nog te dansen naar denzelfden kin-
derliĳken trant en met datzelfde kinderliĳke genoegen! Veel is
er van te loor gegaan, de steedsche gewoonten doen opgeld ten
plattenlande: er is nivelleering van zeden en gevoelens, wat maar
zelden verinniging insluit. Toch werden we onlangs zeer aange-
naam getroffen, toen we op een bal in 'n Twentsch stedeke met
grootte voorliefde 'n ouderwetsch dansliedje hoorden zingen en
danszen zagen tegelijkertijd.

't Was de daar nog levende „Hendriekske”, die aanvangt met

'k Zol wal willen wèten, wa' Hendriekske zei!

Er kwamen figuren in, maar ze hielden logisch verband met den
aardigen zin van 't liedje:

Mit de han'jes klap-klap-klap!

Mit de veutjes stap-stap-stap!

Had ik di, wa' zol ik di.

Keer dich dan 's um en dans mit mi!

Of: Driekesman! Driekesman!

Keer dich dan 's um en kiek me dan 's an!

Hierom vooral vinden we zulke landelĳke dansliedjes mooi en
waard om aan de vergetelheid ontrukkt te worden, ze hebben hun
geboorte als lied regelrecht te danken aan den wil om het ryth-
mische lichaamsbewegen toe te passen als uiting van levenslust.

Het rondspringen van vreugde is oorspronkelĳk omgeschapen
tot primitieve danskunstvorm, in omarming of hand aan hand
gemeenschappelijk uitgevoerd. Rythme en melodie werden gelijk-
tijdig geboren en, waar het instrument vaak ontbrak, kwam de
begeleiding aan het gezongen woord, dat op zijn beurt weer het
dansfiguur deed ontstaan. Het dansliedje doet daarom aan als
gaaf-menschelĳke blijdschapsuiting.

De minder stijve bevolking onzer oostelĳke provincies, die het
jonge volk door de eeuwen heen gemoedelĳker een dansje toe-
stond, kent nog verscheidene dansliedjes. Twentsch is ook:

't Is hier al zoo glijp-glijp,

Al onder miene voeten,

Al onder die, al onder da,

Al onder die mooi maechien, sa!

Deze strofe ziet met graciëus gebaar rokgefrommel en schortty
opnemen en geeft de dansvoeten vrij, waarna de beurtzang dan-
send inzet:

— Maechie mit mooi schulkien veur,

Mag 'k es met oe mallen?

— Mallen, mallen wil ik niet!

Keer dij omme, ik ken der oe niet!

— Jao, jao! doe bist 't wal,

Waar 'k vannacht bi sloapen zal,

— Neen, neen! doe bist et niet!

Keer dij omme, ik ken der oe niet!

Zoo leeft er op de Veluwe, wellicht ook elders, nog een liedje
waarbij op Vastenavond onder begeleiding van den rommelpot
nog gedanst wordt:

Weet je wat de deentjes doen,

's Margens as ze vrög opstoan?

Dan kieken ze hier en dan kieken ze daar,

Dan kieken ze in de rondte:

— Moeder steet me de muts wel recht,

Mien lief zal t' oavend kommen,

Komt-ie niet, dan hoal 'k 'm niet,

Al kwam-die van m'n leven niet!

Even goed als de blondlokkige Noord-Duitsche boerinetjes
aanheffen:

Tanz mit mir, tanz mit mir,
Hab' ne weisze Schürze für,
Mit mi ok, mit mi ok,
Mine is van kamerdok!

weten de goedlachsche Drentsche meiskes te polkeeren:

Pannekoekenbakken is zooveel schoa,
Zooveel vet en zooveel moal! (meel)
Dan goan we noa Katrientje toe
En drinken je kotte mit klontjes toe!

en wij geven 't den beste om een Hollandsch woord te bedenken,
dat zoo juist intoneert de trippelmaat en 't begeleidende klomp-
jesgekletter als de aanvang van dat dansliedje doet! Bekend is
daar ook:

Ik heb je 'n olle petemeui,
De weunt er in Amsterdam,
De wel je mit oes huppelen,
Moar 't olle wief is lam!

Er zijn liedjes, die verspreid zijn overal waar men Hollandsch
spreekt en we vonden zelfs een bewijs voor den gemeenschappe-
lijken volkseigendom van het Germaansche danslied. Sleswijk-
Holstein zingt dansend:

Wenn hier en Pott mit Bohnen steiht
Und dor en Pott mit Brüh,
Denn lat ick Brüh un Bohnen stahn
Und griep nah de Marie!

Hetzelfde dansliedje wordt door Betuwsche menschen nog ge-
kend en weerklonk op menige Tielsche kermis:

As hier 'n pot mit boonen stoat
En doar 'n pot mit brij,
Dan wit ik wa' 'k 't liefste dee'
Ik zou de boonen loaten stoan
En van de brij an 't aeten goan!

Ja, zelfs de West-Friezen, door de Zuiderzee van het Oosten
afgezonderd, zijn de pot met boonen niet vergeten en zingen bij
den klompdans:

Als hier een pot met boonen steet
En deer 'n lieve maid,
Weet ik wel wie ik kiezen zou,
De boonen of de maid!
Ik zou de boonen leeten steen
En met de maid uut skooien geen!

De taal, het lied bindt de menschen van één stam toch met
bijzonder hechten band!

Zou 't niet jammer zijn, als de toekomst van die liedekens geen
heugenis meer had? Laat dan iedere streek, net als de bovenge-
noemde Twenthaars deden, zijne dansliedjes in eere houden,
overleveren en bewaren!

G. DE GRAAF.

WEERVOORSPELLINGEN IN DEN MOND DES VOLKS.

Wat Augustus niet kookt, laat September ongebraden.
Op Maria geboort (8 Sept.), trekken de Zwaluwen voort.
Vorst in September, een zachte December.
Met Kerstmis geen kou, geen zitten onder de schouw.
Octobertooi met groene blaën, duidt vaak een strengen winter aan.
Met St. Katrijn (25 Nov.), moeten de koeien aan de lijn.
St. Andries (30 Nov.), staat op en vriest.
En laat niet af, vóór Lichtmisdag.
December mist, goud in de kist.
Is het kindeke geboren, hebben de knolletjes hun smaak verloren.
Met Driekoningen (6 Jan.) zijn de dagen een haneschree gelengd.
Januari muggenzwerm, hoort ge in Oogstmaand licht gekerm.
Als de muggen in Januari dansen, dan wordt de boer een bedelaar.
Als er gras groeit in Januari, dan groeit het slecht het heele jaar.
Lichtmis (2 Febr.) donker, de boer een jonker.
Lichtmis helder, de boer in den kelder.
Als Lichtmis in het donker huist, dan lacht het boertje in zijn vuist.
Geeft de Lichtmis klaverblad, Paschen dekt met sneeuw het pad.
Lichtmis helder en klaar, een goed regenjaar.
St. Matthijs (24 Febr.), breekt het ijs.
St. Matthijs, werpt den eersten steen in 't ijs.
Februari mist, geeft hooi in de kist.
Sneeuw op slik, geeft binnen drie dagen ijs, dun of dik.
Een sneeuwtje op de slik, een vorst zekerlik.
Als de sneeuw valt in de slik, vriest het altijd, dun of dik.
Als de sneeuw valt in het slijk, ligt ze zeven weken achter den dijk.
Een koude dooi, een wisse dooi.
Doet buitentijds de haan zich hooren, de regen zal uw arbeid storen.

STROODAK.

Grijs en groen korstmos weefden zich als kleed,
Een ondoordringbaar kleed voor wind en regen,
Rondom 't laag stroodak, als beschutting tegen
Het felle vriesweer, dat door elke reet
Zijn fijne jachtsneeuw blaast; als blank tapeet
Zijn pluimen uitschudt, breed-uit te allerwegen,
Van hoog gekomen laag zich heeft gelegen,
Als een bedekking over holte en spleet.
De grijze en groene mossen slapen heerlijk
Hun winterslaap op dak van stroo en hei.
En ook het dak vindt zulk een dek begeerlijk
En voelt zich van de winterkwalen vrij;
Want ook al blaast de winterwind er deerlijk,
Het slaapt zoo rustig onder zulk een spreij.

J. WINKLER PRINS.

NAJAARSRUST.

De violette wazing van het woud,
Gehangen tusschen stammen, als gewoef
Van oud-mysterievolle waden, heft
Mijn leven hooger, in gewijde sfeer
Van stil berusten en vergetelheid:
Vergetelheid van alles wat mij sloeg
Met fellen tand van vijandschap en nijd,
Met wreed-verraderlijken ruggestoot.
Hier is het rustig aad'men bij den val
Van 't stervend jaar, dat stil zich voorbereidt
Tot nieuw en heerlijk leven, als de zon
Weer gloriën zal aan weidschen hemeldom,
En alle stemmen blij hun vreugde slaan
In nieuw-herboren klank en kleur, die barst
Uit alle poriën van het aardebeeld.
Nu is het hier zoo stil, zoo droevig-stil,
Zoo lout'rend stil in najaarseenzaamheid,
Gespannen ligt de stilte alom, alom;
En in de blauwe neev'ling, die er daalt,
Word ik herinnerd aan het oude woord:
„Zooals 't geslacht der blaad'ren is, zoo ook
't Geslacht der menschen; wilde windevaart
Sleurt aardewaarts de blaad'ren, and're weer
Ontspruiten in het heerlijk-bloeiend woud,
Wanneer de lente wederkomt; zóó rijst
Het ééne menschgeslacht en 't andere valt.”

EDWARD B. KOSTER.

BOEKBEOORDEELING.

De *Flora van Nederland* door H. Heukels.

Sinds wij in Nr. 29 van dit tijdschrift de eerste aflevering
van deze nieuwe „Flora van Nederland”, die door de firma's E. J.
Brill te Leiden en de Erven P. Noordhoff te Groningen wordt
uitgegeven, bespraken, zijn er een vijftal afleveringen van ver-
schenen, zoodat deze uitgave zeer geregeld wordt voortgezet.

Onze meening over dit boek, die destijds lang niet ongun-
stig was, is bij het doorzien van die afleveringen geenszins
gewijzigd, eerder versterkt. De Schrijver komt, hetgeen hij
beloofde, getrouw na, waardoor het een goed boek belooft te
worden. Zooals wij destijds reeds mededeelden, is de uitvoering
zeer netjes, waarom het dubbel jammer is, dat aan de illustraties
niet wat meer zorg wordt besteed. De figuurtjes, die z.g.n. ter
opluistering en verduidelijking moeten dienen, zijn geheel uit
den tijd, en het boek zou in waarde zeker gestegen zijn, indien
het volgens de eischen des tijds geïllustreerd was.

E. Th. W.

V A R I A.

Ons wordt toegezonden een catalogus eener veiling die van
16—18 December gehouden zal worden te Leiden bij de firma
Burgersdijk en Niermans.

Onder den hamer zullen o. a. komen zeer belangrijke werken
over Astronomie, Zoölogie, Jacht en Visscherij,
Botanie, Horticulture, Agriculture, de Ooster-
sche Flora en de Cultuur in de Tropen

VERBETERING.

De drukfoutenduivel heeft in 't voorlaatste nummer van „Buiten”
ons eenige parten gespeeld. De vijver vol badende inboorlingen
is te Madura.

Foto Aug. F. W. Voet.

HET KASTEEL HEEZE (FRONT EN RECHTERZIJGEVEL).

HET KASTEEL HEEZE.

EEN tweetal uren bezuiden de lijn, die de steden Eindhoven en Helmond verbindt, ligt in het lage, maar vrij vruchtbare bevoeiingsgebied der Sterkelsche en Kleine Aa het Noord-Brabantsche dorp *Heeze*. Het dankt zijn naam aan het groote kreupelbosch, dat daar ter plaatse lag, terwijl men de namen van enkele gehuchten gerust als woordafleidinggraadsels mag opgeven, b.v. Strabecht, Rul, Creijl, Ginderover, Euvelwegen, terwijl weer andere als Oudenmolen, Kruis, Ven, Kerkhof en Heezenbosch zichzelf verklaren. Taal zeden en gewoonten hebben over 't algemeen veel karakteristieks en gemoedelijk Meijerij'sch behouden. Maar 't is hier, zooals overal; het nieuwe trekt aan, vindt navolging en zóó verdwijnt er veel, dat de oudheid-liefhebber, de schilder, de vreemde bezoeker zoo gaarne onveranderd teruggevonden had.

't Is als vaart er een wilde jacht van speculanten op al wat antiek is door Brabant, Limburg en de Kempen. Geen tinnen potje blijft onbetast en ongeschat, geen koperen keteltje blijft op zijn plaats voor den schoorsteen, geen lepelreke met de groote, ronde steellepels blijft in rust aan den muur. Listig en welbespraakt, rammelend en klinkend met de schijven, treedt de handelaar met vorschend oog de boerderij binnen en doet het fraaie, oude huisraad, dat de trots was van opeenvolgende geslachten, verhuizen naar de Kalverstraat, naar Engeland en het land der Yankee's. In Heeze troffen deze kornuiten steeds goeden buit, zowol in 't huishoudelijke als in 't politieke.

Want Heeze is oud!

Bij den haard worden tal van verhalen verteld van geesten en kaboutermannetjes, van spoken en witte vrouwen.

Ook geschiedkundige herinneringen. Men vertelt te Heeze onder 't volk althans nog steeds de volgende geschiedenis. In 1648 na den Munsterschen Vrede waren de Staten zoo onhandig, om der bevolking hunne op anderen voet geschoeide wetten in geloofszaken voor te schrijven. Men ontnam den Katholijken eenvoudig hunne kerken en verbood de openbare godsdienstoefeningen. Dit zette veel kwaad bloed. Nog meer, wanneer men vorsters aantrof als Harik Leenders, die in zijn ijver zelfs de Heeren Staten vooruit was. Hij wierp de kruisbeelden om, en hakte in de buurt Ouraal den prachtigen daarbij staanden eik om. Hij maakte alles met den grond gelijk. Maar des vorsters bijl was niet scherp genoeg geweest, want uit den ouden tronk

sproot een jonge eik, die verbazend snel groeide en later een omvang kreeg van zeven oude ellen en drie palmen. En wat het curieuste was, hij groeide met vijf groote takken hemelwaarts. Dit is de geschiedenis der vijf eiken.

Met Leende vereenigd, vormde Heeze eene vrije heerlijkheid, een feudum oblatum, waarin de hertog van Brabant geen ander recht dan dat van manschap te lichten, behouden had. Bij de heerlijke rechten behoorde een uitgebreid jachtrecht, zooals wij straks zien zullen.

Reeds in 1172 schrijft de gebiedster van Heeze Herebert zich *Dei gratia dominus de Heze*, door Gods genade heer van Heze.

In 1259 al bezat Wilhelmus van Horn en Althena de Heerlijkheid, die met Margaretha, dochter van den Graaf van Loos of Loen gehuwd was, welk graafschap aan Heeze en Leende grensde.

De veronderstelling is daarom gewettigd, dat deze heerlijkheid oudtijds van Loon gescheiden en afkomstig is.

Opmerkelijk is het nu, dat het in de familie der Hornes, die ook Weert en Horn bij Roermond bezaten, bleef tot Alva hier te lande verscheen en streng gericht hield. Philips Willem de Hornes hoofd viel als zoenoffer voor het verzet der Nederlandsche gewesten tegen het drukkende Spaansche bestuur.

De heerlijkheid werd geconfisceerd, maar door Spanje's Koning teruggegeven aan Maria de Hornes, prinses van Gavre, gemalin van den Graaf van Egmond. In 1605 kwam Heeze voor f 180,000 aan de Renesses, daarna aan de van Rauwdijcks en later aan de Snouckaerts van Schauburg, eene oude Vlaamsche familie, die nog voortbloeit in den Haag. In 1732 kwam het aan den befaamden baron Paul Thyry van Holbach, en in 1762 aan Jan Diederik baron van Tuijll van Serooskerke, in wiens geslacht de heerlijkheid op den huidigen dag nog is.

Het geslacht van Tuijll kan zich eene der oudste van den lande rekenen.

De stamreeks begint onweersproken in de Kruistochten met Huijg van Tuijll, wiens zoon Gijsbert in 1259 geboren werd. De van Tuijll's ontleenen den bijnaam „van Serooskerke”, die een tijdlang hoofdnaam was, aan de Zeeuwsche heerlijkheid, die Pieter van Tuijll in de XVe eeuw van Keizer Maximiliaan I kocht. Jacobus I van Engeland schonk hun in 1623 een wapenbrieff en Koning

Willem I erkende hen als baronnen. Hun wapen is als dat der meeste oude Hollandsche geslachten eenvoudig, van zilver met drie keelen getongde brakkenkoppen, 2 — 1 geplaatst.

Diezelfde eenvoud ziet men b.v. terug bij de van Lynden's (van goud keelgekruisd), de Wassenaars (van goud 3 liggende halve Wassenaars van sabel 2 — 1), de Hoeufften (van zilver met een Andriesskruis van sabel), de van Hardenbroeks (golvend gedwarsbalkt goud en keel van 8 stukken), de Sloets (van zilver met een liggenden keelen wassenaar), van Haersolte (van zilver met drie kepers van sabel) en zoo zouden wij kunnen voortgaan.

De van Tuijll's hebben gedurende eeuwen in vele gewichtige betrekkingen diensten aan den lande bewezen.

* * *
Wij hebben boven gesproken van het jachtrecht. De heeren hadden het recht van vrije warande, waarin konijnen gehouden werden en het jagen op alle soorten van wild, rood en zwart, grof en fijn, vliegend en zittend, met valk en langen hond, met slagnet en wapentuig.

De heeren van Heeze hielden dit hun privilegie hoog, want 29 September 1763 wilden twee valkeniers op de heide bij Bruggerhuis onder Leende een valk doen vliegen, maar het jachtgezelschap van de Vrouwe van Heeze en Leende belette hun dit en calangerde hen.

De valkeniers kwamen er echter genadig af en beloofden beterschap. Niet zoo goed ging het in 1764 den zoon van den drost. Hij ging in Maart van dat jaar met een toom lange of windhonden met een brak of beschutter de heide in bij Euvelwegen. Dra sprong een langoor op, men riep „vort, vort”, de drostenzoon schoof de korte riempjes, die de honden terug hielden, met een ruk van zijn vingers en voert ging de geheele troep honden lijnrecht ijlend op 't doel af. De haas had zijne doodsvijanden bespeurd en zocht, door in de zig-zaglijn te loopen, te ontkomen. Maar 't baatte niet; veel honden is der hazen dood, en de beschutter moest de snevende prooi tegen de langbeenige en vlugvoetige bende verdedigen, tot de zoon des drossten het arme haasje in zijn weitasch stak.

Maar nog andere oogen dan die van zijn jachtgezelschap hadden den prachtige wedloop op de vlakke heide gevolgd. De vorsters! Zij kwamen op voor 't heerlijke recht der Vrouwe van Heeze, namen alles in beslag en verschillende relaxen bewijzen, dat er eene flinke boete door den overtreder moest betaald worden.

De honden in de Heerlijkheid, particulieren behorende, waren er steeds 't slechtst aan toe: zij moesten geknuppeld zijn, dat wil zeggen aan hun halsband een knuppel van een halven meter of „advenant” medeslepen en geleken zóó wel iets op antieke ketting- of kogelgangsters.

* * *
Een bezoek aan Heeze en zijn slot zou voor ditmaal het doel onzer reis zijn. Heeze is langs verschillende wegen te bereiken. Bijzonderlijk van 't Noorden of Oosten komende, heeft men een zonderling samenstel van vervoermiddelen. Men bereikt eerstens 't zij Helmond of Eindhoven per spoorweg. Dan stapt men daar over in zijn kleinere mededingster, de stoomtram, die wel heelemaal de allures aanneemt van een heuschen spoorweg, zich gebaart, als werd hij van Utrecht uit geregeerd — maar een scherpzinnig opmerker ziet al dadelijk, dat het personeel niet is van het hout, waaruit men conducteurs, hoofdconducteurs en mannen van „de zwarte Bende” snijdt, dat de kleine zuster tram om de vijf minuten stilstaat en alleen tusschen de bosschen haar snelheid toont.

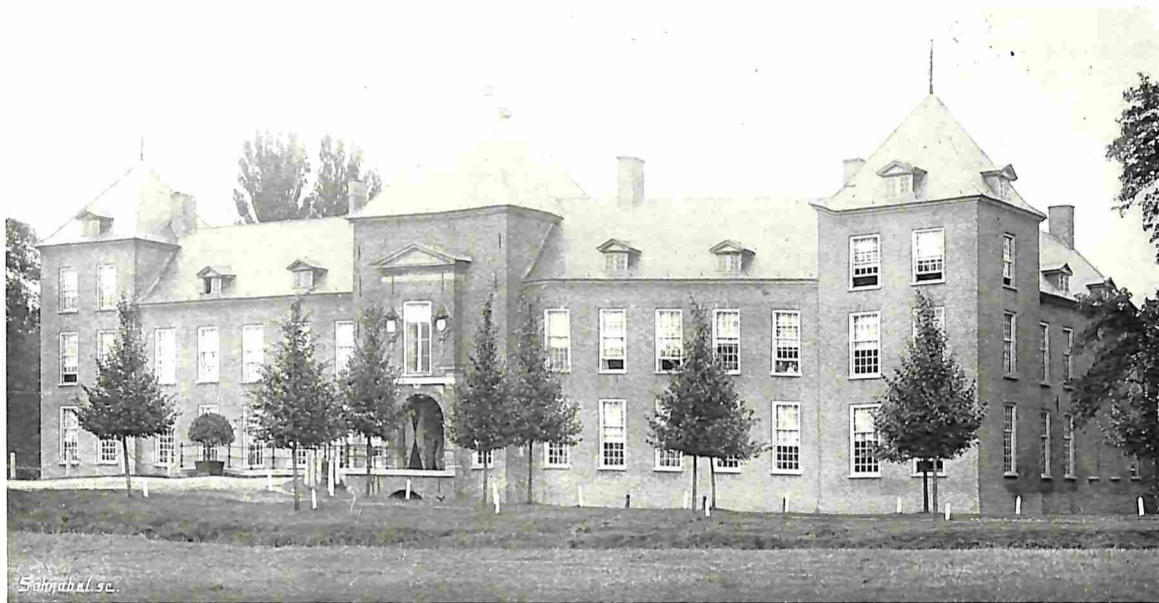

Foto Aug. F. W. Vogt.

KASTEEL HEEZE. (VOORGEVEL).

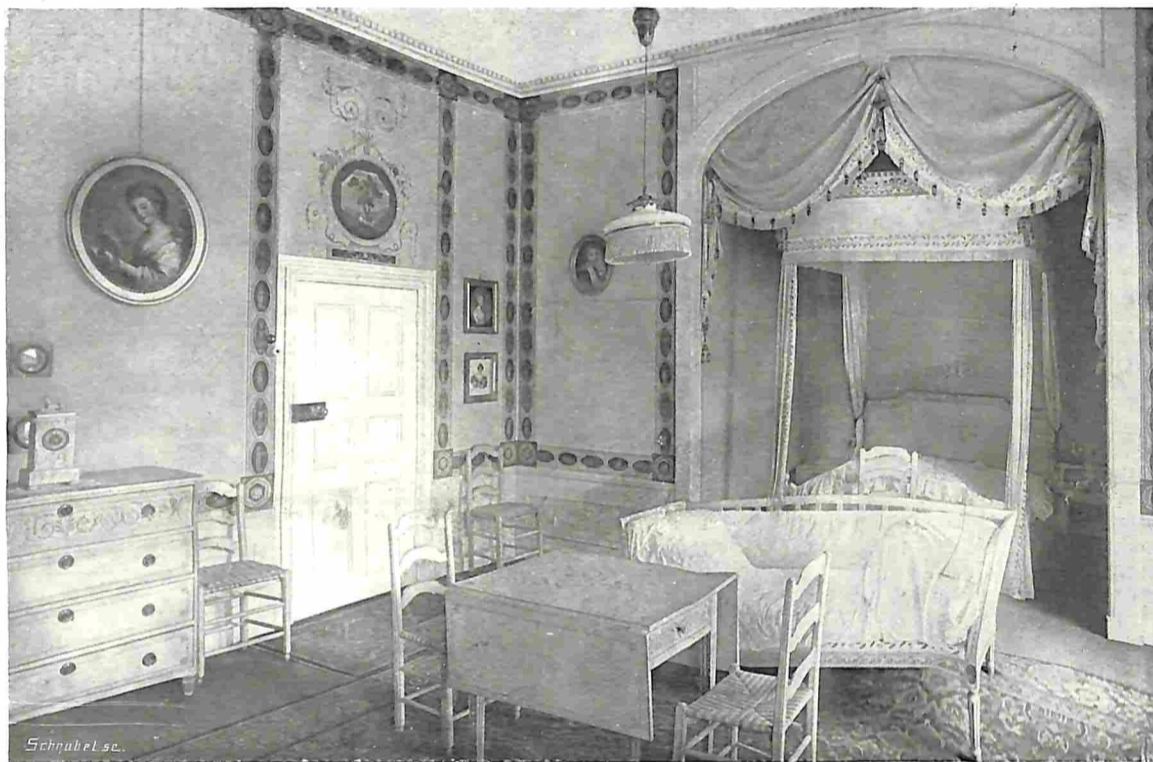

Foto Aug. F. W. Vogt.

KASTEEL HEEZE. (DE BLAUWE_ZAAL).

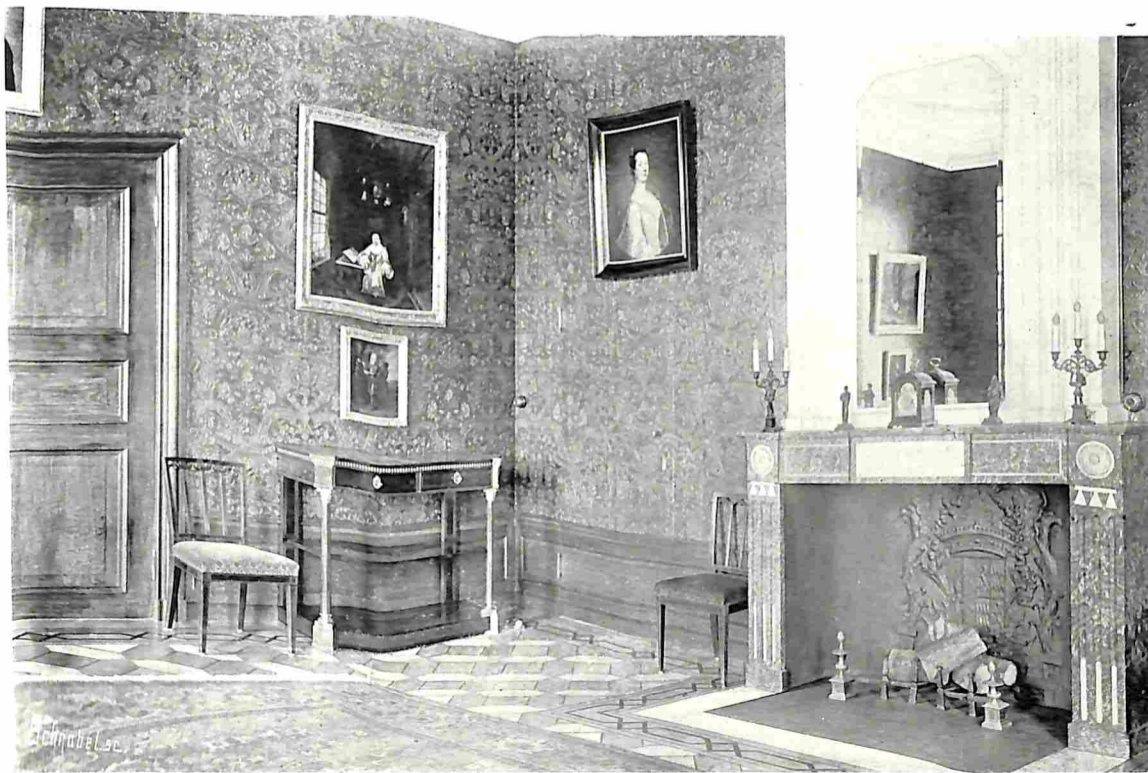

Foto Aug. F. W. Vogt.

KASTEEL HEEZE. (DE BETZAAL).

Is men met de tram tot Geldrop gekomen, dan wordt de snelheid alweer minder en stapt men over in een trammetje, dat getrokken zal worden door een willig paardje. We zeggen: „zal worden”, want het behoorlijke poosje wachten kan er af. Het trammetje loopt vol met eenige boertjes, die voor een dubbeltje niet loopen willen, een boerin met een ziek kindje, dat er erbarmelijk slecht uit ziet, een dametje met een groote hondenzweep en een klein onnoozel hondje; een plattelandsheer met versleten glaciés, die erg voornaam doet en zich eigenlijk in dit gemengd gezelschap niet op zijn plaats bevindt. Wij zitten erg gedrongen, maar 't is altijd beter dan loopen, zegt het boertje tegenover mij en hij heeft gelijk.

Een jongmensch dringt zich tusschen de verschillende beenen der passagiers heen tot in het midden van den wagen, haalt een kist onder de bank uit, opent die, transformeert zich tot conducteur, door een tasch om te hangen, een pet op te zetten, kaartjes af te geven en te luiden. Nu gaat het paardje den voorgeschreven weg na door 't veld, langs heggen en weiltes, over bruggetjes en vonders en brengt zijn wagen op Heeze aan.

Wij hadden ook nog een anderen weg kunnen volgen, den straatweg, die een honderd meters ver tusschen de boomen doorschiet, en die vooral bij zomerweer een aangename wandeling biedt, maar om in de afdalende reeks te blijven, hebben wij nu doen volgen spoor, stoomtram, paardentram, gevolgd door een wandeling te voet als laatsten term.

De tram houdt stil bij de eerste huizen van Heeze. Een weinig verder, voorbij het nieuwe Hervormde kerkje, opent zich de groote, schaduwrijke laan naar het Kasteel Heeze, het einddoel van onzen tocht.

Rechts in de laan staat een eigenaardig torentje op vier steenen stijlen, een groote duiventil, die er aan herinnert, dat de kasteelheeren ook het oude recht van duivenvlucht bezaten.

(Wordt vervolgd.)

A. F. VAN BEURDEN.

VAN DEN AMSTERDAMSCHEN ZELFKANT.

II.

DE Overtoom was een der belangrijkste wegen, die leidden naar het aloude Amstelredamme. Daarom zou een meer uitvoerige beschrijving al reeds gemotiveerd zijn, ook al is het volstrekt niet mijne bedoeling geheel en al volledig te zijn wat aangaat de historische overzichten. Dat is niet mogelijk, wil dit artikelen-tal niet te uitgebreid worden. Een geschiedenis van den stadszelfkant zou vrijwel worden een historie van heel Amsterdam; zoo vatte trouwens ook Daniël Willink het op, toen hij zijn „Amsterdamsche Buitensingel” dichtte, welk boek een wel is waar beknopt, maar dan toch een overzicht rijk aan feiten geeft van de geschiedenis van Amsterdam's ontwikkeling.

Alvorens van den Overtoom te vertellen, eerst nog even rechts af; langs den Baarsjesweg de Kostverlorenvaart af, om aansluiting te krijgen met het punt van uitgang in mijn vorig artikel (zie „Buiten” N°. 44, pag. 527).

Te beginnen dan bij het stoomgemaal „Kostverloren”. Dat herinnert ons er aan, dat wij hier in het polderland zijn en dat de oude vijand van Amsterdam, het water, nog altijd „gekeerd” moet worden. Kijk ook maar langs het gebouwde heen, en, ge ziet over de lage weidelanden...

Gras en slooten, gras en slooten,
Nogmaals slooten en weer gras;
In het gras wat koeienpooten,
In de sloot wat eendgeplas.

Dat is wel „buiten”, al valt er dan niet te genieten van eenig natuurschoon.

Even voorbij dit gemaal is waarlijk een flinke boerderij, blijkens het jaartal in den geveltop reeds van 1736 dateerend. „Welgelegen”, heet die hoeve; een nóg passende naam, en om 't geroef van het er langs stroomende water en de nabijheid van de groote stad en om den aanblik zelve. Flinksteenen gebouwen staan er op het erf, gebouwen, die niet „modern” zijn, maar in een-

voudigen, degelijken stijl gebouwd; het traditioneele type, met puntdaken. En het geboomte is er 's zomers dicht begroeid, hooge, rechte stammen dragen er dan een ruischend bladerdak. Inderdaad, ge kunt er u buiten wanen, vooral bij het uitzicht aan den achterkant, waar ver weg de horizon vernevelt in de groenende vlakte.

Zoo is het uitzicht links, in hoofdzaak, en rechts? Daar is Amsterdam. Nieuwe straten in aanbouw, de huizenblokken recht afgesneden, zoo lijkt het, de zijmuur wit besmeerd, bepleisterd, en de bouwgronden liggen er nog braak, modderig, met waterplassen, of gras-begroeid, en dan dienen ze de jeugd tot voetbalveld en voor spel in de open lucht. Een enkel ouderwetsch huisje staat er nog aan den stadskant van de Nieuwe Wetering, aan de Kostverlorenkade, en één koepeltje, of liever een restant er van, is er gebleven...

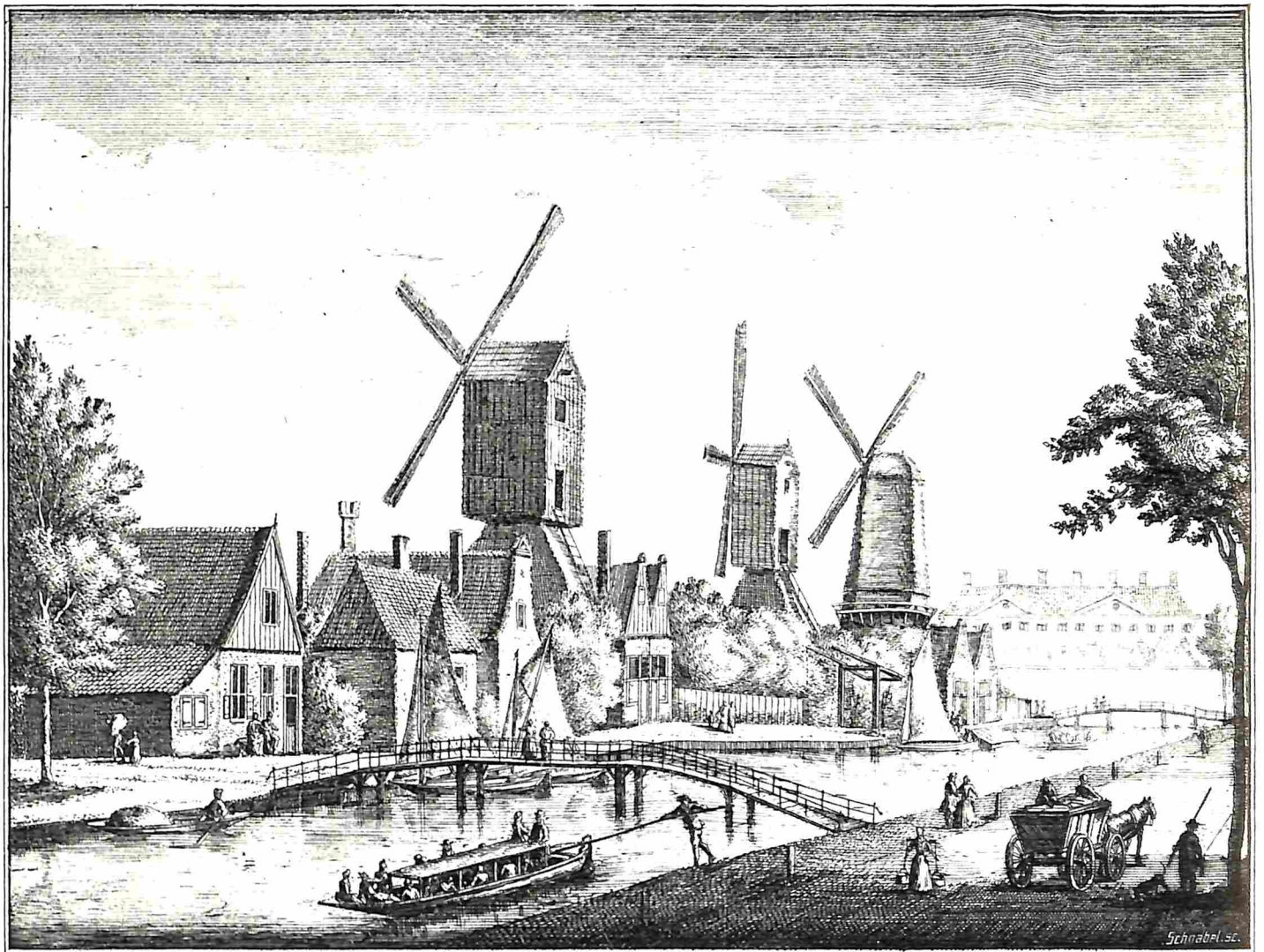
Voorbij het Jacob van Lennepkanaal, dat de Overtoom te vervangen had, heeft men aan de Kostverloren vaart de ijzergieterij „de Etna” en een paar houtkoopersloodsen, die nog dateeren uit den tijd, toen de Overtoom een „industrieele” streek was. Met de demping zijn bijna alle houtkooperijen verdwenen; deze laatste ligt nog gunstig, dank zij de nabijheid van de Kostverlorenvaart.

En dan passeeren we nog de gebouwen van de inrichting voor draadlooze telegrafie — ook al buiten gebruik — de hooge palen zijn hun vangdraden al deels kwijt; geen nieuws wordt er meer in letterlijken zin uit de lucht gegrepen. Achter deze bruin-houten gebouwen staan eenige huisjes, op 't punt van invallen, schilderachtige „ruïnes”, met groen aangeslagen muren, óók vermoedelijk overblijfselen van wat eens een welvarend boerderijtje was.

Aldus komen we aan 't einde van de Kostverloren Vaart, die aan den anderen kant van de wipbrug vóór den Overtoom, Schinkel heet.

De naam „Overtoom” duidt nu nog alléén den breeden boulevard aan; vroeger was 't de naam van den overhaal, van den weg, vaart en straatweg, en van de geheele buurt. Aan dien kant heeft Amsterdam al vroeg een heele voorstad gehad. En geen wonder, want, als gezegd, de Overtoom was een van de voornaamste toegangswegen tot de stad.

Heel oud is de Overtoom, want in de handvesten van Rijnland wordt al, in een brief van Hertog Albrecht, in 1364 gewaagd van de „Overthoom,” de overslag of overhaal, waarmede kleine schuiten en pramen over den dam gehaald werden, die in de Kostverlorenvaart was gelegd. Die overhaal, alsook de dam heeft tot heel wat geschillen aanleiding gegeven, voornamelijk met Rijnland en Haarlem. De Kostverlorenvaart, die in 1413 gegraven werd, gaf Amsterdam een directe verbinding met de Haarlemmermeer, zeer tot misnoegen van Haarlem, want voor dien moesten de schepen naar Amsterdam over het Spaarne, door Haarlem, hun weg kiezen en daar trok de stad de voordeelen van. Zoo begonnen die geschillen; Haarlem liet een dam in de vaart leggen. Amsterdam kwam op het geniale idee op dien dam een overhaal te maken, daardoor konden de vaartuigen, al was 't dan met eenige moeite, toch van de nieuwe Wetering gebruik maken. Toen het

DE OVERTOOMSCHE VAART BIJ DE PESTBRUG.

Naar eene oude gravure.

Haarlem op eenigen afstand van den dam flinke palen in den grond slaan, waardoor de Overtoom totaal onbruikbaar werd; maar Amsterdam zond werkvolk om die palen er uit te halen en deed bovendien den dam doorsteken. 't Uitvoerig relaas kan men bij Wagenaar vinden. — Hier volsta 't voorgaande ter toelichting van den naamsoorsprong van den Overtoomschen weg. Deze heette overigens ook Heiligen weg. De geloovigen opgaande naar de Nieuwe Zijdskapel — druk bezocht van wege de mirakelen — hadden dien weg af te leggen. De kerk kreeg naar aanleiding van die mirakelen den naam van Heilige Stede. Nog heet de Heiligenweg er naar. Aanvankelijk liep die van den Overtoom tot de Kalverstraat. De buitenweg werd met de stadsuitbreiding al meer en meer ingekort, eerst tot de Heiligenwegspoort, toen tot de Leidsche poort; en nu is de geheele Overtoom zelf in de stad opgenomen en begint zich reeds buiten de Wetering een nieuwe buurt te vormen.

De Heiligenwegspoort (Anno 1664) heeft nog afgebeeld gestaan in het huis Koningsplein hoek Heerengracht, totdat 't gesloopt werd, eenige jaren geleden. De gevelsteen kreeg daarna een plaats in de portiek van het nieuwe gebouw, dat er voor in de plaats kwam.

Buiten de Leidsche poort is de Overtoom nog lang een buitenweg gebleven. Heb ik tot bewijs een citaat nodig, ik kan niemand minder dan Multatuli aanhalen. De Hallemannetjes, de „fatsoenlijke” vrienden van Woutertje Pieterse liet hij er hun optrekje „Stadsrust” bewonen: „Het fatsoen der Hallemannen nam toe. De ouders van die kinderen huurden een tuin” aan den Overtoom. „Dat was zoo „heelemaal buiten”, zeiden zij, en „men kon toch niet altijd in de stad blijven”. Bovendien, „de kosten waren zoo groot niet, want er was één tuinman voor 't heele pad, er stonden wel dertig bessenboompjes, en dat was toch altijd een aardigheid.” Ook zou er wel gras genoeg zijn om 't klein goed te bleeken, en dat won zooveel uit op de wasch, want, zei de stamvrouw der Hallemannen, verleden was er ijzersmet in Betsy's Kanesoe, dus was 't heel goed om dien tuin te huren, en als de menschen er over spraken — want dat deden „ze” altijd — dan was 't uit pure jaloezie. Ook was er 'n regenbak bij en Jufvrouw Karels had gezegd, dat die lek was, maar dat was laster, want ieder moet zelf weten wat-i doet, en als je wat doet hebbe-n-altijd zoo'n gemaal met de menschen, want 't was voor aan op den Overtoom”.

Ten tijde van Wagenaar bestond er reeds een aanzienlijke voorstad, „waar verscheidenerlei fabrieken en neeringen geoeffend worden. Men heeft er, onder anderen, verscheidene katoendrukkerijen, eene pottenbakkerij, een zwavelraffineerderij en eene vingerhoeden-maakerij”. Voorts was er in de 17de eeuw ook nog een hoedenmakerij. — De nijverheid is er gebleven tot een zestig jaar geleden, toen voor den Overtoom de periode van nieuwe stadswijk begon.

Behalve de genoemde industrieën had men er ook een porselein fabriek, waarvan het fabriekaat, het bekende „Amstel-porselein”, nog heden zeer in trek is. Over 't algemeen was 't een deugdlijke en bloeiende industrie-wijk, al waren er ook zwakke broeders en onder de ambachts-nijveren. De oorzaak hiervan was, dat tot onder de afschaffing der gilden de werklieden, die wegens onbekwaamde of wangedrag uit de „vakvereniging” gezet werden, hierheen trokken en goedkoop werk, dat echter niet den toets der degelijkheid weerstaan kon, leverden. „Overtoomsch goed” was synoniem met prullegoed. Maar de schoenmakers van den Overtoom stonden in goeden reuk. Naar den kant van de stad vond men verscheidene schoenmakers, die goedkoop werk leverden, zoodat men in de stad voor de schoenwinkels vaak las: „Schoenen en mullen tegen Overtoomschen prijs”.

Ook had men langs den Overtoom verscheidene lustplaatsen en uythoven, die volstrekt niet zoo bescheiden van inrichting waren als het optrekje der Hallemannen. Dat was — 't spreekt van zelf — ééns anders geweest. In de „Noordhollandse Arcadie” van Claas Bruin leest men:

„Het heugt mij dat hier huis, noch boom, noch heg
Te vinden was, doch hij (de Overtoom), weleer verschoven,
Pronkt weerszijds nu met eene reeks van hoven
Tot 's Amstelaars vermaak.”
Vermaak heeft men er wel altijd kunnen vinden, want, waren al de lusthoven er nog niet, herbergen zullen er zeker van ouds geweest zijn, die ontbraken nooit langs de verkeerswegen.
Lustig kon 't toegaan aan den Overtoom. Daar kwam de goe-

Foto B. van Bilderbeek. EEN RUSTIG HOEKJE BIJ DE GROOTE STAD.

gemeente, vooral de kleine burgerij, haar vermaken zoeken. Wilt ge een algemeen beeld, anno 1723, ik zal Willink nog eens hier citeeren:

„Langs dezen weg rukt ieder een
Naar 't Overtoom, voor uit gelegen;
Een ruime buurt, zo ongemeen
Om 't water als de wandelwegen.”

En:

„Wie langs deez' ruimen straatweg gaat,
Ontdekt wel haast een reeks gebouwen,
Waar in de kunst in arbeid staat.”

Dat sloeg op de industrieën, reeds hier boven genoemd; maar dan stonden er langs den Overtoom ook molens, „talrijk achtereen geplant”, „snel te malen”. Daarbij waren eenige kruitmolens, waarvan er een den 14den Augustus 1758 in de lucht vloog. In 1672 en nog drie of vier jaar daarna waren er twee kruitmolens in de stad, doch die werden later niet meer in de steden geduld, „overmits het gevaar van springen, dat vijfmaal onze stad bezocht heeft, als in de jaren 1622, 1624, 1625, 1657 en 1709.”

Van den Overtoom af had men stadwaarts het gezicht op het „hoog Paleis”, het Aalmoezeniersweeshuis aan de Prinsengracht, het huidige Paleis van Justitie. In dit weeshuis las men het volgende vers van Vondel:

„De Hemel vraagt geen zij, maar luistert naar elks karmen,
Zo ziet d'Aalmoessenier op 't nijpen van den nood,
En reikt elk nooddrift toe, uit 's Burgers milden schoot,
Hij stut door 't heele jaar het leven van den armen.”

Aan den Overtoom zelf stond, nabij de Pestbrug, de oude Fransche Schouwburg, die in den nacht van 12 op 13 Augustus 1754 in vlammen opging. Waar de Pestbrug was en waar die naar heette, weet elke Amsterdammer nog wel. In welk jaar het oude Pesthuis gebouwd werd, blijkt uit de gedichtjes van Hooft:

„Als het driekruizig jaar na zestien eeuwen kwam,
Werd dit gesticht van 't driekruis voerend Amsterdam.”

En:

„In 't zestienhondert en noch driemaal tiende jaar
Leid hier den eersten steen Kornelis Hasselaar.”

In 1732 brandde het gebouw tot den grond toe af. Vrijwel in zijne oude gedaante werd het herbouwd en thans dient het gebouw den dakloozen tot toevlucht.

Een honderd jaar na Willink schreef C. v. d. Vijver in zijn „Wandelingen door Amsterdam” ook over den Overtoom als een soort voorstad van Amsterdam. Maar véél vertelde hij er niet van aan den Brusselaar, met wien hij de wandelingen door en om Amsterdam maakte. Alléén het Buitengasthuis noemt hij. Dat was omgeven door eenen grooten, zeer fraai aangelegden tuin, die met boomen en heesters beplant was. En de palingmarkt, die wordt door hem gereleveerd. „De beruchte Palingmarkt, die gedurende den zomer, des Zondags in den vroegen morgen aan het einde van den Overtoom, gehouden en bezocht wordt door het einde van den Overtoom, welke er dikwijls een goed deel zekere volksklasse uit Amsterdam, welke er dikwijls een goed deel van haar daggeld laat steken, om, zoogenaamd, het vrouwtje te believen met een zootje, dat, bij thuiskomst in den achtermiddag, door de zon reeds is gestoofd.”

Indertijd heeft Brouwer Ancher in het Amsterdamsch Jaarboekje eene rekening van een Overtoomschen kastelein medege-deeld, waardoor men een aardigen kijk krijgt op de vermaken in 't begin van de 19de eeuw. Cornelis Moerkerk, kastelein in het „Leidsche Wapen”, diende die rekening den 13den van zomermaand 1811 in bij den Tresorier van Amsterdam. „Ter plegtige viering des geboortendag van den Koning van Rome” had men volksspelen georganiseerd en alstoen die lange rechte vaart langs den Overtoomschen weg gekozen tot het in die dagen nog sterk in zwang zijnde en bijzonder geliefkoosde spel van „Paling trekken”. Genoemde herbergier leverde te dien einde twee palingen, de een van 11, de ander van 18 pond, waarvoor hij / 9.18 in rekening bracht, terwijl hij „aan koord voor aanbinden en een vlesch wijn voor de moeyten” / 1.8 rekende. Het was een zeer geam-meerd feest, niet minder dan 18 trekkers namen er aan deel, die ieder een flesch wijn van / 1. — ontvingen, terwijl ter bewaring der orde een officier en eenige „Subalterne gensd'armes” langs den waterkant in de weer waren, die voor hunne moeiten en zorgen op twee flesschen wijn en drie kannen bier onthaald werden. Met nog een paar kleine onkosten als „aan eenen oppasser voor het in 't water vallen en schuythuur” klom Moerkerk's ge-heele pretentie tot de som van / 43.18, die hem den 1sten Augustus van dat jaar voldaan werd.

Maar er waren nog andere vermaken:

„Schuitje varen, theetje drinken, bloemetjes plukken,
Gaan we naar den Overtoom, drinken we zoete melk met room.
Zoete melk met brokken, meisjes zonder rokken.”

Dat was het populaire deuntje, dat u tegenklonk uit de over-volle volksschuit, toen nog door den schipper van den wal af met een boomstok voortgeduwd. Andere liefhebbers van spelevaren werden er in de fraaie tentschuitjes idyllisch gestemd, dank zij „hupsche meisjes en wijn en soetheit”. 't Ging er in eer en deugd. Minder welgestelden zochten er hun vermaak met roeien in eenvoudiger schuitjes; maar dat ook bij hen aan boord de stemming er niet minder om was, het boven aangehaalde deuntje klonk er — wel eens uit den treure, maar nooit treurig — om het te getuigen.

En langs den weg werd gereden: ook weer door alle standen der burgerij en met allerlei vehikels. Jan de Regt, — een Jan de Rijmer, bij wien de poëzie niet altijd vloeiend stroomde, getuige het volgende, — Jan de Regt stelt 't u aldus voor:

Maak ruimte! laten wij wat aan een zijde treden.
Om niet van deze koets te worden overreden:
Hoe vaardig snort ze met vier rossen ons voorbij!

Minder vaardig zullen ook toen wel reeds de Jan Pleziers ge-gaan zijn. Hun naam duidde dat trouwens reeds aan. „bolderwagens” heetten ze en ze droegen een licht-houten, gebogen ge-raamte, overspannen met een zeil, dat aan weerskanten opgerold kon worden. Verder nog zag men er tentwagens, de boerenrijtuig-jes en karren niet te vergeten, sjeezen en ruiters. Al dat verkeer was bij voorkeur langs de levendige zij, welke direct verbinding gaf met den Amstelveenschen weg.

Waar zooveel vertier en verkeer was, moesten ook veel gelegen-heden zijn om eens aan te leggen en herbergen, melkhuizen, plei-ziertuinen, kolfbanen — toen zéér populair — waren er dan ook in grooten getale. Maar wat een afwisseling ook niet voor de ver-

poozende burgers; die afwisseling vormde eveneens de tijdpassering voor de bewoners der buitenplaatsen, die er voor de ruiten van voor de huiskamer of in den koepel, op hun gemak — de heer des huizes met de lange Goudsche gewapend — zaten uit te kijken.

Een specialiteit van de herbergen waren de vischmaaltijden. We zijn daar aan den Overtoom in een vischrijke streek:

„Hier vindt men aas voor graage gasten,
„Hier blanke baars, een waterschat,
„Hier ieder noodigt toe te tasten,
„Die ieder lekkere meervissh aanbrengen, en zeer gretig verkoopen,
„Een buit, het ruime meir onthaalt,
„Die 's visschers arbeid ruim betaalt.”

Aldus Willink in zijn „Amsterdamschen Buitensingel”; in zijn Amstellandsche Arcadia.” deelt hij nog mede: „Des Zondags 's mor-gens vroeg ligt het hier vol visscherschuiten, die een menigte van allerlei lekkere meervissh aanbrengen, en zeer gretig verkoopen, als zijnde de vissh, welke in deze meer gevangen wordt, bij uitnemendheid blank en vet.”

Dat meer was het Haarlemmermeer, dat met den Overtoom, de Kostverlorenvaart en den Schinkel het eldorado vormde voor de vischlieffhebbers, ook voor hen, die er met den hengel zelf op uit gingen. Het hengelen was eveneens weer een vermaak, dat voornamelijk op Zondag werd uitgeoefend.

Lang nog is de Overtoom een typische verkeersweg gebleven, de stille zijde inderdaad stil en kleintjes, met lage huisjes mees-tens; de andere kant éérder modern, vooral toen de nu alweer verdwenen paardentram er kwam. Als gracht had de Overtoom aldus zijn eigenaardige bekoring, je was er zoo buiten de stad, ook reeds toen de omliggende weilanden van certijds bebouwd waren met huizenblokken en nieuwe straten; 't aspect van den Overtoom had iets gemoedelijks, iets van de hoofdvaart door een kleine stad. Alléén . . . die Overtoom, kon vooral 's zomers, zoo onwelriekend zijn. Schuitjes met een op spelevaren belust gezelschap voeren er dan ook al lang niet meer — slechts mest-schuitjes zag men er . . .

Toen kwam de demping. Den 3den October 1901 werd er mede begonnen en ruim een jaar later, 3 November '02, lag de Overtoom geheel dicht. Met het leggen der bestrating kreeg Amsterdam er zijn eerste rijwielpad. De paardentram kwam over de geheele lengte van den Overtoom te rijden; echter niet lang, want in 1903 werd begonnen met den aanleg van de elektrische tram. Maar meer bijzonderheden zal ik hier omtrent den Overtoom niet me-der dedeelen, ofschoon er nog heel wat te vertellen zou zijn, hoe de Overtoom van typische buitenvaart tot grootestads-boulevard werd.

(Wordt vervolgd).

W. C. VAN MEURS.

NARCISSEN.

I. ALGEMEENE OPMERKINGEN.

REEDS meermalen waren wij in de gelegenheid er op te wijzen, hoe sommige planten in betrekkelijk korten tijd in populariteit kunnen toenemen. Een duidelijk voorbeeld daarvan vertoonen de *Narcissen*. Wel zijn dit steeds bloemen geweest, die hier en daar in tuinen werden aangetroffen, doch zoo algemeen als men ze thans ziet, waren zij eer-tijds lang niet verspreid, en er was geen sprake van, dat zij voldoende naar waarde werden geschat. Een wonder, dat de *Narcissen*, toen eenmaal de aandacht op haar viel, zeer in de algemeene waardeering stegen, is het zeker niet; weinig planten bestaan er toch, die zoo voor alle doeleinden te gebruiken zijn, als juist zij. Zoowel voor vakbeplanting, als om ze in den tuin te laten verwilderen zijn zij geschikt: zij laten zich uitstekend in bloei trekken, en afgesneden kan men er prachtige bouquetten van maken, die zeer lang goed blijven. In alle opzichten is het dus een nuttige plant, en nu eenmaal de algemeene aandacht op haar ge-vallen is, behoeft er weinig vrees te bestaan, dat zij in populariteit zal verminderen.

De *Narcissen* behooren tot de oudst bekende planten: reeds in de grijze oudheid is er sprake van haar en te verwonderen is dit zeker niet, daar zij over geheel Zuidelijk Europa verspreid zijn. In het laatst der vorige eeuw waren er reeds 17 verschillende soorten van bekend en wij overdrijven niet, wanneer wij zeggen, dat dit getal thans zeker tot 125 gestegen is. Bij dit soortental moeten nog gevoegd worden het groote aantal varie-iteiten en hybriden, zoodat er

Foto B. van Bilderbeek.

AAN DE BAARSJES.

heel wat kennis toe behoort, om alle met juistheid te kennen en uit elkander te houden. Dit heeft dan ook aanleiding gegeven, dat pas kortelings door het Narcissen-comité van de Royal Horticultural Society te Londen een geheel nieuwe indeeling van dit groote geslacht is voorgesteld, daar het zelfs voor kenners bijna onmogelijk was geworden; om in het groote aantal verscheidenheden een weg te vinden. Het steeds toenemende aantal variëteiten en hybriden wijst er wel op dat deze planten tegenwoordig zeer gezocht zijn.

Het vaderland van de *Narcissen* is lang niet zoo uitgestrekt als dat van veel andere planten, en blijft beperkt tot de z.g.n. Levant. Het meerendeel der soorten wordt in Zuidelijk Europa aangevonden, doch ook in Noord-Afrika, benevens Noord- en West-Azië worden enkele soorten gevonden. Deze groeiplaats wijst er reeds op, dat zij hier te lande zoo goed als winterhard zijn, hoewel sommige soorten voor ons klimaat toch gevoelig blijven. Hierover echter later.

De *Narcissen* behooren tot de groote familie der *Amaryllidaceae*, een familie, die zeer nauw verwant is aan de Lelieachtige gewassen, en in hoofdzaak daarvan verschilt door den stand van het vruchtbeginsel. Bezielt men toch een Lelie en een Narcis meer nauwkeurig, dan zal men zien, dat zij in bouw in vele opzichten overeenkomen, doch in één opzicht verschillen, namelijk: dat bij de eerste het vruchtbeginsel zich in de bloem en bij de laatste zich daaronder bevindt. Bij de Lelie is dus het vruchtbeginsel boven en bij de Narcis onder de bloemdekbladeren ingeplant. Dit laatste nu is bij alle planten, behoorende tot de familie der *Amaryllidaceae*, het geval, waarom men zegt, dat zij een onderstandig vruchtbeginsel hebben.

De *Narcissen* zijn bolgewassen, en het is moeilijk een zoodanige beschrijving van de bol te geven, dat een leek er zich een goede voorstelling van maken kan, wat nog te lastiger gaat, wijl vorm en afmeting voor enkele soorten nogal verschillen. Zij worden echter alle omgeven door vliesachtige schubben, z.g.n. rokken, waarom haar bollen dan ook gerokte bollen worden genoemd. De bladeren van de *Narcissen* zijn in den regel lijnvormig, al naar de soort wat breder of wat smaller, gewoonlijk zijn zij daarbij gootvormig, min of meer vleezig, saprijk en frisch groen, zoodat zij een aangename indruk maken. Zijn de bollen eenmaal sterk genoeg geworden om te bloeien, dan ontwikkelen zich ongeveer uit het hart van den bol de bloemstengels, die gewoonlijk één of meer, soms zelfs een groot aantal bloemen aan hun toppen dragen.

De bloemstengels zijn in den regel min of meer afgeplat en vleezig, inwendig zijn zij sponsachtig en het weefsel is gewoonlijk gevuld met een slijmachting vocht, dat er bij het afsnijden uittloopt, en dat leelijke vlekken op de kleeders kan veroorzaken.

De bloemen der *Narcissen* zijn geheel volgens het type der éénzaadlobbige planten gebouwd. Een kelk kan men er echter niet aan onderscheiden, daar de kelkbladeren geheel het voorkomen van de bloembladeren hebben aangenomen, waarom men dan ook in dit geval spreekt van een bloemdek. Bekijkt men echter een *Narcissen*bloem goed, dan zal men zien, dat zich inwendig de z.g.n. trompet bevindt, en daaromheen een krans van zes gelijkvormige bloembladeren. Van deze zes bladeren behooren er een drietal tot den kelk en de drie anderen tot de bloemkroon, met hun zessen vormen zij het bloemdek. Doch waartoe behoort dan de trompet? zal menigeen vragen, vooral waar deze dikwijls het meest sprekende gedeelte van de bloem vormt. Deze trompet is een geheel afzonderlijk orgaan, dat wel bij meer geslachten van de familie der *Amaryllidaceae* wordt aangetroffen, en dat men den naam van bijkroon gegeven heeft. Zij wordt gevormd door den naam van bijkroon gegeven heeft. Zij wordt gevormd door steunbladeren van de meeldraden, die zich tusschen het bloemdek en de laatste hebben ontwikkeld. Deze steunbladeren zijn aan de eengegroeid, sterk in afmeting toegenomen, en ten slotte zoo groot geworden, dat de meeldraden er geheel in verscholen liggen. Het zijn juist de trompetten, die aan de *Narcissen*bloemen het eigenaardige, fraaie voorkomen geven, die dikwijls zeer groot kunnen zijn, met mooie omgeslagen, gekroesde of gebogen randen en die dikwijls in kleur sterk met de bloemdekbladeren kunnen verschillen.

De kleur der bloemen van de *Narcissen* is in den regel zuiver wit, zuiver geel, of wel wit en geel. Eigenaardig is het, om bij dit geslacht te zien, hoeveel verschillende tinten van geel en wit er wel zijn, want bij geen twee verscheidenheden treft men dezelfde tint aan, steeds loopen die uiteen en de eene kleurschakeering is al fraaier dan de ander. De fijnste en doorschijnendste nuancen worden bij dit geslacht aangetroffen.

Behalve door het verschil in kleur loopen de bloemen wel het meest uiteen door de afmetingen der trompetten. De eene soort heeft verscheidenheid heeft een kleine, fijn gevormde trompet met krachtig ontwikkelde bloemdekbladeren, bij de andere variëteit heeft de trompet de overhand, en is deze bijzonder krachtig ontwikkeld, nu eens is haar rand van weinig beteekenis, dan weder is deze omgeslagen en gekroesd, wat een bijzondere bekoring aan de bloem geeft. Is de trompet klein, dan wordt gewoonlijk gesproken van *Dichter-Narcissen*, naar de *Narcissus poeticus*, die er als het ware de grondvorm van is; is de trompet daarentegen sterk ontwikkeld, dan spreekt men van *Trompet-Narcissen*. Behalve deze beide heeft men nog een derde groep: de *Tros-Narcissen*. Deze kenmerken zich gewoonlijk, doordat zich boven op den bloemsteng 8 tot 12 bloemen ontwikkelen. De afzonderlijke bloemen van de *Tros-Narcissen* zijn in den regel kleiner dan die van de beide vorige vormen en haar kleuren zijn vaak levendiger. Behalve deze drie vormen heeft men nog *Narcissen* met gevulde

VERSCHILLENDE TROMPET-NARCISSEN.

bloemen. Bij deze is de oorspronkelijke vorm van de bloem geheel verdwenen en heeft men meer te doen met een aantal fraai ineengevouwen witte of gele bloembladeren, die een inderdaad zeer mooie bloem vormen. Natuurlijk bestaan er van alle soorten en variëteiten een aantal overgangsvormen; de indeeling, zooals ik die hier mededeel, berust dan ook op geen enkel wetenschappelijke grond, doch voor den gewonen liefhebber is de indeeling in *Dichter-Narcis*, *Trompet-Narcis*, *Tros-Narcis* en *Gevulde Narcis* zeker de eenvoudigste en de best begrijpelijke.

E. TH. W.

DE BEIDE ZWARTKOPMEEZEN.

(*PARUS PALUSTRIS LONGIROSTRIS* KL. EN *PARUS ATRICAPILLUS RHENANIS* KL.)

ER komen in ons land twee soorten Zwartkopmeezen voor, die in uiterlijk en in levenswijze groote verschillen vertoonen. Tot voor eenige jaren was de aanwezigheid van deze beide soorten nog geheel onbekend. Boeken, die de Nederlandsche Avifauna behandelden, vermelden maar één species, de *Parus palustris* van Linnaeus.

Weliswaar had reeds voor geruimen tijd een Duitsch predikant, die naast zijn geestelijk ambt op hoogst verdienstelijke wijze de ornithologie beoefende, de heer Otto Kleinschmidt, op de groote verschilpunten, die de Zwartkopmeezen onderling vertoonden, gewezen. Hij verdeelde ze derhalve in twee groepen: Weidenmeisen en Gartenmeisen en stelde de verschilpunten tusschen beide vast.

De eerstgenoemde groep, die we in het vervolg de Matkoppen zullen noemen (*P. atricapillus*), heeft een matzwarten of meer bruinzwarten bovenkop, een vrij groote keelvlek, een min of meer priemvormig, dun snaveltje, terwijl als laatste hoofdkenmerk wordt opgegeven, dat de buitenste staartvederen aanmerkelijk korter zijn dan de middelste.

De glanskoppen (*P. palustris*) onderscheiden zich door een glanzend zwarten bovenkop, een kleine keelvlek, een dik, recht snaveltje, terwijl de buitenste staartvederen ongeveer even lang zijn als de middelste.

Dit zijn, uiterlijk, de voornaamste verschilpunten; er zijn nog wel meer, geringere, afwijkingen, maar die kunnen hier gevoeglijk achterwege blijven. Ook biologisch en phonetisch bestaan er punten van verschil, gelijk uit het vervolg zal blijken.

Ongeveer 10 jaar nadat Kleinschmidt zijn ontdekking deed, is ook voor ons land de aanwezigheid van twee soorten Zwartkopmeezen vastgesteld.

Mr. R. Baron Snouckaert van Schauburg onderwierp in 1905 en 1906 de Nederlandsche Zwartkopmeezen aan een nauwkeurig onderzoek en toen bleek, dat ook bij ons, de beide species van de Zwartkopmees, doodgewone vogels waren.

VOEDERKOOITJE.

De meest bekende en minst schuwe van de twee is de glanskop. Ik wil hem derhalve 't eerst eenige aandacht schenken.

't Is een echte brutale rakker en 'n bijdehandje; slim, achterdochtig, gulzig, maar vóór alles brutaal.

Wie met de z.g.n. voederkooitjes de meezen den winter helpt doorkomen en daar ons zwartkopmeesje heeft gade geslagen in zijn optreden, zal mij mijne bewering onmiddellijk toegeven.

Voor de koolmees heeft het veel ontzag. Is deze op 't kooitje, dan zal de zwartkop er zich niet licht wagen, maar zoo gauw is de koolmees niet weg of de zwartkop schiet ijlings te voorschijn, vult zijn bekje in 'n minimum van tijd met vier, vijf hennepzaadjes te gelijk en verdwijnt met zijn buit, om al zeer spoedig weer te keeren en hetzelfde spelletje nog eens te beginnen. De Zwartkopmees schijnt dan ook een voorraadschuur aan te leggen, waaruit hij, als de nood nijpend is, zal kunnen putten.

De omgang van mannetje en wijfje is bij het glanzend zwartkopmeesje van bijzonder teederen aard. 's Winters ziet men ze doorgaans paarsgewijze rondzwerfen en in April en Mei, als de tijd van den nestbouw is aangebroken, nemen de bewijzen van wederzijdsche gehechtheid soms een roerend sympathieken vorm aan. Dit laatste vermocht ik op te merken, toen in April 1906 een paartje een nestkastje in mijn tuin had betrokken.

Als het vrouwtje in d'r donker, benauwd hokje, plichtvol de eitjes bebroedde en het mannetje op jacht was naar vlieders, vliegen, rupsjes en ander goed, dan kon het wel gebeuren, dat hij in eens, na een gelukkige vangst, nestwaarts keerde, zijn vrouwtje naar buiten riep en haar vervolgens een lekker hapje toestopte. Het vrouwtje vloog dan met trillende vleugels en onder een zacht piepend geluid, haar man te gemoet, sperde het bekje open en nam de lekkernij in ontvangst; in 't kort ze gedroeg zich precies als een jonge vogel, die door zijn ouders gevoerd wordt.

Het nest van de glans-zwartkopmeesjes is niet veel zaaks en bestaat uit de gewone ingrediënten. De 8 tot 12 witte of bleek groenachtig blauwe eitjes zijn niet al te dicht bezet met roest-roode en grijze vlekjes.

De lokroep is: tsi, tsi, det, det; de voorjaarsroep biedt eenige meerdere verscheidenheid en bestaat uit een 5 à 7 maal herhaald, hoog en zuiver: „tsjie” of „etsjip”.

In de kooi behooren de zwartkopmeezen tot de krachtigste van hun geslacht. Met een krachtig universeelvoeder, waarbij men wat meelwormen, hennep- en zonnebloemzaad voegt, kan men ze jaren lang in 't leven houden.

De matkop (*P. atricapillus rhenanus* Kl.) verschilt in leefwijze in vele opzichten van zijn neefje met den glanzend zwarten kop.

We behoeven hem 's winters niet op onze voederkooitjes te zoeken, want de menschen en hunne woningen vermijdt hij eerder. Hij lijdt liever een echt kluzenaarsbestaan in dichte dennenbosschen of houdt zich bezig met verstoppertje spelen in de holen en spelonken van verweerde en half vergane knotwilgen, die we, vooral in de meer vochtige en waterachtige deelen van ons land, overal kunnen aantreffen. De naam „Weidenmeise”, die de Duitschers hem gegeven hebben, draagt hij niet voor niets; wilgen toch, schijnen zijne lievelingsboomen te zijn.

In tuinen komt hij zelden of niet voor. Hoewel het waarschijnlijk is, dat de matkop door ons geheele land, ook als broedvogel wordt aangetroffen, is hij toch, in tegenstelling met den glanskop, die in de oostelijker provincien algemeener is en van wien het broeden in Noord- en Zuid-Holland en Zeeland nog niet met zekerheid is geconstateerd, in de westelijke provincies veelvuldiger, dan in het Oosten.

De eieren van dit vogeltje hebben een min of meer buikigen vorm, en vertoonen een grovere bevelekking, dan die van den glanskop.

De lokroep van den matkop is een langgerekt „de - h, de - h” en verschilt dus zeer veel van dien van den glanskop.

Het nest is als dat van alle meezen, gevoerd met konijnenvol en veertjes en wordt bij voorkeur aangelegd in eigen getimmerde holen.

In gevangenschap wordt de matkop, volgens Dr. Ruzs, nog vertrouwelijker en tammer dan de glanskop en stelt zich met hetzelfde voedsel tevreden.

Eenmaal is in ons land de Noord-Oostelijke matkop (*P. atricapillus borealis* Selys) geschoten, te Cromvoirt in Noord-Brabant. Deze vogel is terecht gekomen in de collectie van Baron Snouckaert te Neerlangbroek, en is waarschijnlijk een voorwerp, dat op den wintertrek naar ons land was atgedwaald. Broeden doet de N.O. Matkop stellig niet in ons land, daar in één bepaalde streek steeds slechts één geographische verscheidenheid tegelijk als broedvogel pleegt voor te komen. J. L. F. DE MEYERE.

EEN KONKELPOT- GESCHIEDENIS.

Op den „skoorstienmantel” boven den „heerd” brandt eenzaam een klein „lampie”. 't Geeft voldoende licht om in de naaste omgeving „niet teuge wat an te loope”. Wij bevinden ons op het „stookend” in den stal. Het laatste is trouwens te merken zonder het „lampie”.

De eigenaardige stalwarmte, het regelmatige geluid van het herkauwen, het kirren der „steertlijn”, het gerinkel van een ketting, het stooten van horens tegen den muur, het geslobber als een koe een bek water neemt, enz. . . . ., al die stal-eigenaardigheden zouden u direkt doen weten, waar ge zijt.

Behalve die stalgeluiden mocht ge in de boerderij een nachtelijke stilte verwachten: 't is toch al ver over twaalfen. Maar hoort ge wel dat gejuich in de „keuke”? (woonkamer). De „Modderpoot” en de „Hoornsman” 1) rijzen er van op. De beesten zijn „danig” in de war; ze denken, dat het „voerderstijd” wordt. Ook het „lampie”, nog zoo laat op den „skoorstienmantel” geeft verwarring in het koeienbrein. Daar klinken eenige harde slagen op de tafel. — „dat je niet begraipe ken, dat 't kleine goed zoo maar deursleept” — gevolgd door een uitbundig gelach. Ik behoef zeker niet mede te deelen, dat men in de „keuke” aan het pandoeren is. Een „solo” is er juist „in'espeuld”. Schenk nu niet te veel aandacht aan de kwinkslagen daar binnen. Let liever op de dingen, die gebeuren gaan op het „stookend”, somber verlicht door het „lampie”, dat eenzaam brandt op den „skoorstienmantel”.

Rrrrt! Wat is dat!? Niets buitengewoons. Alleen wordt snel de deur geopend, die van uit de „keuke” naar den stal voert. Dat ratelende geluid wordt veroorzaakt door een wioletje, waarover het deurtouw loopt; de deur mag niet open staan „van wege de koewasem”. Flap! Het gewicht aan het deurtouw is niet te licht, hoor. Ka, de meid, verschijnt op het „stookend”. Door het gejaagd zoeken naar haar klompen onder de talrijke exemplaren, die er nu staan, heeft ze niet gemerkt, dat de snel dichtflappende deur haar rok heeft gegrepen. Nu ze toch moest „stilzitte”, kon ze „net gouw effies nee de suikela kaike”. Wat deksel wat „'n spul” om je eigen „holfsblokke” te vinden. „Op 'n ien en 'n aar” zal ze maar gauw naar de „heerd” hinken. Weer rrrrt! maar nu is het niet de deur. De beknelde rok slaakt een wanhoopskreet. — „Dat mot 'r waarachtig nou nog baikomme”. — Toch nog zoo erg niet bij nader onderzoek, geen scheur in den rok, alleen de rimpel er uit. Gauw naar de „suikelamelk” kijken en „den weer sebiet an 't kaarte”. Ka „verdient ze lekker”. Het „lampie” neemt ze van den „skoorstienmantel”. Spookachtige schaduwen van koeienkoppen op den muur, in de „heerd” schitteringen van den glad geschuurden konkelpot.

„'t Gaat goed; overkoke ken ze onmogelijk; zoo blijft ze net goed heet tot strakkies”. Het „lampie” weer omhoog. Schaduwen en schitteringen verdwijnen. Ka verdwijnt ook. Rrrrt! Flap! De stalrust is teruggekeerd.

Was voor dit tooneeltje zoo'n spannende aandacht noodig? Wel neen; maar ge hebt eenvoudig ook niet alles gezien en gehoord, wat voorviel, evenmin als Ka, die eerstens „verbouwereerd” was door het gevalletje met haar rok en tweedens veel te gehaast om maar weer gauw „an 't pandoere te komme”.

Haadt ge niet naar den „heerd”, maar naar het groote raam 2) naast de voordeur gekeken, ge zoudt de vraag niet gedaan heb-

1) Vaak de naam van een koe, die op de Hoornsche markt gekocht is. Een „modderpoot” heeft gevlekte pooten.

2) 's Winters is dit raam aan den binnenkant gedeeltelijk met een luk bedekt. 's Zomers is het 't „staltjesraam”; men woont dan niet in de „keuken”, maar op het „staltje”.

ben. Zoodra het gierend-ratelend geluid tot zelfs buiten den stal klonk, had uw oor een zacht gestommel voor dat raam kunnen waarnemen en een oogenblik later hadt ge een menschenhoofd kunnen zien verschijnen boven het houten luik. Ik geef onmiddellijk toe, dat het niet scherp te onderscheiden was: de stalramen toch worden 's winters niet „gedaan” en wasem, stof en hooitjes maken de ruiten meer doorschijnend dan doorzichtig. Ook het binnenkijken was natuurlijk moeilijk. De glurende oogen boven het luik hebben echter genoeg ontdekt: Het „lampie” van den „skoorstienmantel” in den „heerd”, weer op den „skoorstienmantel”, de deur ratelen: klaar! Het terrein is voor een poos veilig. Een van het tweetal, dat al eenigen tijd in de kou stond te wachten, loopt gauw naar de „keukerame” en luistert. Dadelijk keert hij terug: „ze benne nog druk an de gang”. — „Nou kenne we 't flikke”.

Voor één van het tweetal breken zenuwachtige momenten aan. Behoedzaam opent hij de voordeur, die los is. — „Mit 'n koppel volk in huis, zelle ze niet inbreke”. — „Die „lamme skel” maakt het tot een waar kunststuk om zonder gerucht in den stal te komen. Het grootste werk is gedaan. Met een paar stappen over 't „stookend” is de „inbreker” bij den „heerd”. Snel grijpt hij de talrijke klompen voor de staldeur en is weer bij zijn kameraad. Deze grijpt den konkelpot aan en de ander trekt onhoorbaar de deur weer dicht. — „'t Is 'ebeurd, maar 'k zweet waarachtig as 'n peerd, hoor!” Binnen kaart men luidruchtig door, onbewust van de poets, die hun gebakken is.

„'t Gaat goed, vrouw, mit de suikela”, had Ka nog zoo even gezegd. Ons tweetal vindt ook, dat het goed, zeer goed gaat met hun nachtelijk avontuur. Ze zoeken een beschut plaatsje achter den „hooiklamp”, om zich aan den inhoud van den konkelpot te vergasten. Toch is dat eigenlijk bijzaak. „Dat ze 't 'm 'elappe hewwe”; dat is 't mooist. — „Wat zelle ze de smoor in hewwe, as 't strakkies 'emorreke wordt, dat ze lest komme”. — „Wat zel Ka bar op stok weze”. Dat ze het gezelschap „'r tusse hewwe”, dat is het grootste genot. Niettemin, de chocola smaakt ze goed. Bij gebrek aan „koppies” nemen ze om de beurt eenige flinke teugen „zoo maar voor 't vaderland weg”. — „Je mot je kenne redde”. — „Dat warmt lekker”.

Hun magen, al kunnen ze veel hebben, blijken toch niet opgewassen te zijn tegen den inhoud van den konkelpot. De een „geeft 't op”; de ander „ken ok nie meer”. — „D'r is nog puur wat over”. — „Wat zelle we d'r mee doen; weggooi?” — „'t Is zonde van de lekkere suikela: d'r heb gien mensch wat an.” — „Wacht, we zelle ze anlange” (verdunnen met water). — „Ja, waarachtig, en goed versnije ok”. — Snel loopt er een met den konkelpot naar de „bijt” (een opening in het ijs) en laat hem vollopen met slootwater. — „Zoo zel 't 'r nog wel zoo wat uitzien as suikela, denk ik.” — „Maar zuur zel je weze, as je je mond 'r an zet; mot je 'n slokkie?” — „Zeg, as we 'm nou weer over 't vuur hadde”. — „Vent, je haal me de worde uit me mond. As ze nog niks 'emorke hewwe, ken 't miskien beure. Maar nou blaij ik buite”.

Daar marcheert het tweetal met den konkelpot vol melk-slootwater-cholola voorzichtig tot onder de „keukerame”. — „Hoor je wat? Zouë ze al weg weze?” — Ha daar is in eens aan de tijdelijke stilte een eind gemaakt: — „Zoo moet ie 'r in en a'irs ken 'tniet: de troeve zitte 'm beroerd”, klinkt het den luisterenden toe. De kelen komen weer los, nu er een kans gevonden is een „kar” (misere ouverte) er in te „speule”.

— „Dat 's 'n spulletje van lange asem”, wordt buiten zachtjes gezegd.

— „Krektum, en zoo moet onze konkelpot 'r ok net in; d'r is vast nog niks 'emorreke”. Ka is niet meer om een „kijkie” bij de „suikela” geweest. 't ging goed zoo; d'r kon ommers niks van komme”. — „Kaik je eties deur 't stalraam?” — „Alles veilig”. — Het „lampie” brandde nog steeds eenzaam op den „skoorstienmantel”.

Onhoorbaar gaat nog eens de voordeur open en na enkele oogenblikken hangt de konkelpot weer over het vuur in den „heerd”. Onmiddellijk weer weg. Tingelingeling! Met opzet wordt deur nu wat hard dichtgetrokken. — „Leet ze nou maar rede, wat 't 'eweest is”.

En daar wordt naar geraden! De schel wordt binnen natuurlijk gehoord. „Wie ken dat nog weze?” — „Ka, gaan 'r 's kaikie”. Geheimzinnig. De deur is toch dicht. Meer personen op het „stookend”. Enkelen gaan eens „buite kaiken”. „Niks te zien!” — „Ken de Bont 't 'edeem hewwe mit 't los 'eraakte steert-touwte?” Anderen hebben echter duidelijk hooren flappen. Sommigen naar den „heerd”. — „Nou, de suikela is 'r nog!” — „Maak de deur maar vast; want wis en drie wouë ze 't prebeere”. — „'t Is ze lekker mis 'eloope.” — „Ze durfde 't zeker niet te best an.”

Dat een paar droppels water in het vuur sissen, wordt niet opgemerkt.

Het kaarten gaat nog een poosje gezellig voort. Eindelijk „zelle we toch 'r 's ophouë”. „Koeie-kaikie”, „brood-opzette” en allen zijn weer gezeten.

— „Nou, Ka, je had den konkelpot toch wel een beetje gnappen magge doen voor van evend”. — „'t Is zonde, 'k ken 'r zelf niet bai, ik heb ok al 'edocht, wat ziet-ie raar: 'n beetje over 'ekookt zeker.” — „Deer hoef je ok je hande niet an te warmen”, zegt een ander, die „z'n koppie” met de heele hand omvat en

„gieniens warmt ken bespeure”. — „Ze wasemt gieneins”. — „Nou, an'ebrand zel ze dan ok niet weze, das 'n troost”. — „Bah, is dat suikela?”; één heeft een teug genomen en doorgeslikt. — „Bah!” Anderen proeven wat voorzigtiger. „Bah”, „Ajakkies”! van alle kanten. — „Hoe ken dat nou!” Dat enkelen het dichtslaan van 'de deur toch met die „beroerde melk” in verband brengen, is duidelijk. — „'t Is slootwater, wat je drinkt. Ze hewwe 'm toch 'estole strakkies en toe weer mit slootwater over'eange”. Nu hebben eenigen „ok wel wat 'choord 'n uur 'eleje”. Er worden gissingen gemaakt, „wie 't 'edeem ken hewwe”. Sommigen vinden het „krimmeneel”; anderen „moete 'r om lache, of je wul of niet”, maar niemand vindt het toch plezierig, dat „de stikke 'r droog in moete”. „En nooit zel de deur weer los blaiwe, as we volk hewwe”.
M. KRAMER.

OP JACHT VAN WILDE BIJEN.

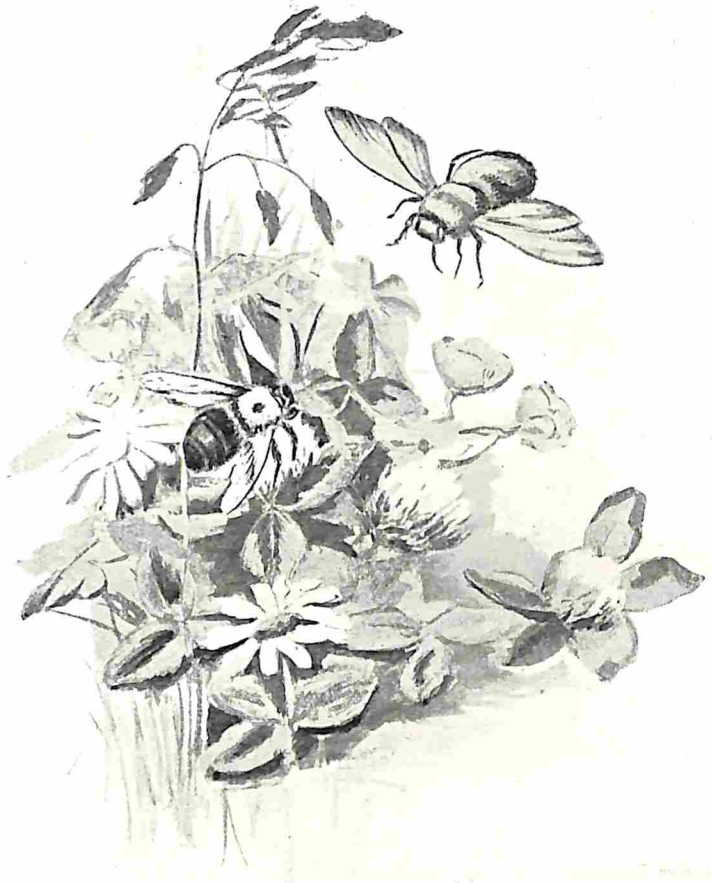
(Slot).

GROOTE getalen van eenzaam levende bijen graven, zoals we gezien hebben, in den grond en maken daar hun broedcellen. Andere hebben dezelfde methode, maar kiezen hout in plaats van aarde. Deze zijn bekend onder den naam timmerbijen. Men vindt er eenige kleine soorten onder (de Ceratinidae) en eenige zeer groote, de grootste uit onze bijenwereld, de Xylocopidae. Tot de Ceratinidae hooren weer eenige kleine, sluweelige soorten van metaalgroene en blauwe kleur. Ze worden half Mei buiten gezien. Zij zoeken hun broedplaatsen in krachtigen struiken, als vlier, sering, bes en framboos. Ze verwijderen het merg uit de takken en maken een cel van ongeveer 1½ c.M. lang en ruim een halve c.M. middellijn, voorzien die van voedsel, leggen haar ei en verzegelen haar met een zijachtig weefsel, waarover weer een dun laagje klei. Dan volgen er nog eenige cellen op de zelfde manier, tot dat een serie van drie of vier gevormd is.

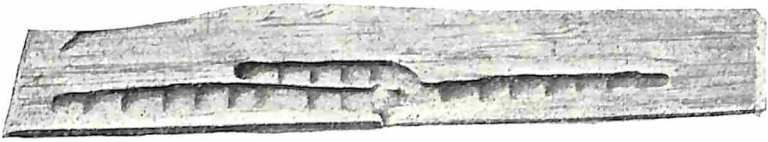
Van deze kleine diertjes en hunne nesten in dunne takjes maakt men een groote sprong tot de kolossale dieren van onze tropische en half tropische gewesten, die ons aan kolobrieën doen denken, als zij rondvliegen. Toch is in hun gewoonten weinig verschil; en allen dragen ze het hunne bij, zij het dan ook op verschillende manier, tot een groot doel in de natuur. Zij verhaasten het proces van verval, waardoor de overproductie van veld en bosch tot stof teruggebracht wordt en bebouwbaren grond gevormd wordt voor de menschen en voor al wat leeft.

De bekendste groep van timmerbijen is de Xylocopa Virginica. Ze is alom verspreid in de Vereenigde Staten en door haar grootte en haar hardnekkig boren in hekken en schuren van onze buitenhuizen, trekt zij stellig de aandacht. Als het 's zomers warm is en de insecten vliegen, ziet men moeder Timmerbij zweven om spleten in oude doode boomen of afdaken.

„Daar heb je een hommell!”
Dikwijls hoort men dat roepen, als er een timmerbij voorbij vliegt. Er is eene verontschuldiging voor die vergissing, want de bij is zelfs grooter dan de beroemde Steenhommel, die de meeste buitenjongens achterna hebben gezeten met bosjes strooi in den

MANNETJE EN WIJFJE VAN DE TIMMERBIJ
(Xylocopa Virginica).

DUBBEL HOL VAN DE TIMMERBIJ.

oogsttijd. Maar haar gewoonten zijn heel anders, zooals we zien zullen.

Laten we Moeder Bij eens volgen, die er kennelijk op uit is om een woning te zoeken. Daar vliegt ze naar de oude schuur. Ze vliegt om het dak, nu eens zien we haar, dan is ze weer weg. Zou ze zich daar zetelen? Het is een goede plek. Verleden zomer was er ook een nest. Misschien werd ze daar wel geboren. Als dat zoo is, is het aardig voor haar om in het ouderlijk huis terug te komen. Neen, ze vliegt weg. De plek is al genomen. Een ondernemender woning-zoekster is haar voor geweest, misschien wel een muurleemwesp. Het is haar niet de moeite waard om er over te kibbelen met zulk een boosaardigen kolonist, terwijl er goede woningen voor het grijpen zijn.

Weg vliegt Mevrouw Nylocopa naar den boomgaard, die omheind is door een ouderwetsch hek. Hier is een dikke paal, waaraan onze onderzoekings-reizigster bijzondere aandacht schenkt. Ze heeft een leeg huis gevonden en eigent het zich toe. Ze is verdwenen in het voorportaal, dat zijn toegang heeft onder in den paal. Wat een lawaai maakt ze daar binnen. Als je nadert om beter te kunnen luisteren, vliegt ze er haastig uit, bijna in je gezicht. Vlak achter haar vliegt een andere bij, wier nijdig gegons en opgewonden manieren de groote bijenwoede verradt, die de ingewijden voorzichtig ontgaan en de oningewijden duur moeten betalen.

Hier ook was een oud bijennest, dat reeds was ingenomen. De nieuwe bewoonster was ijverig bezig het te vergrooten, zooals men zien kon aan het zaagsel, dat beneden op het gras ligt. Onze woningzoekster laat zich niet uit het veld slaan. Misschien weet zij, dat dergelijke terleurstellingen bij het bijenleven hooren en goedmoedig als een van zelf sprekend iets gedragen moeten worden.

Ze vliegt ten minste weer verder, alsof er niets gebeurd is, en houdt ditmaal stil voor een boerderij. Er is een afdakje, waaromheen zich kamperfoelie slingert. Hier kruipt de Nylocopa onder en begint haar levensbezigheid. Ze heeft het plan opgegeven om haar nieuwe kolonie in een oud verlaten nest te vestigen en begint dus met goeden moed van voren af aan.

Het zal wel een taak voor den geheelen zomer worden, dus kunnen we rustig op die rustieke bank gaan zitten om te zien, wat ze uitvoert. Met haar sterk getande kaken bijt ze een stuk uit het hout, en gooit het op den grond. Nog een en nog verscheidene andere stukken volgen elkaar vlug op. De bij draait zich onder het werk om op haar zes pooten, tot ze een ondiepe, cirkelvormige opening in het hout heeft geknaagd, terwijl de voorraad hout beneden op den grond steeds grooter wordt.

Wij kunnen haar nu aan haar lot overlaten. Het zou vervelend worden haar langer te bespieden, want ze heeft wel een dag of meer zelfs noodig, voor ze het verticaal buis-vormige voorportaal kan openen, dat zoowat 2½ c.M. lang is en de ingang tot haar nest vormt. Als ze zoover is, maakt ze een rechten hoek, en de draad van het hout volgend, graaft ze een nieuwe schacht, waar ze haar huishouding vestigt.

De schachten van de timmerbij zijn rechte cilindervormige buizen, heel voorzichtig uitgegraven, van zoowat een anderhalven c.M. middellijn, iets langer dan de bij zelf is. Soms, als de schachten al eens gebruikt zijn geweest, is de buis langer, ze is dan waarschijnlijk ook wijder geworden, doordat het materiaal voor nieuwe cellen er doorheen gehaald is. De langste schacht, die ik gemeten heb was 4 c.M. lang en er was een zijgang van 12½ m.M. De hoofdschacht was 2 c.M. wijd en het voorportaal ruim een c.M. lang. Te oordeelen naar de ringvormige verhevenheden, die de scheiding van de cellen aanduiden, waren er minstens negentien cellen in dit nest geweest, die verscheidene zomers gebruikt waren geworden. In de zijgang waren er nog zes.

De bij werkt met haar kop vooruit in de cel en gooit het zaagsel achter zich, net zooals een hond graaft naar mollen of konijnen. Als de schacht klaar is, scheidt ze een ruimte af, zoo lang ongeveer als ze zelf is en legt daar een ei in, en voegt er een stukje bijenbrood bij, dat de halve ruimte vult. Dan sluit zij deze afdeeling af met een stevig rond tusschenschotje, dat aan den eenen kant wat is uitgehold. Dit wordt gemaakt van het zaagsel, uit de schacht, vermengd met een kleverige afscheiding of speeksel, dat hard wordt en dit vormt een soort broedcel. Als deze klaar is, bouwt de moeder weer een cel, precies eender; ze voegt cel bij cel, tot ze haar plichten vervuld heeft. Gewoonlijk bouwt ze er ongeveer twaalf.

De eieren veranderen in larven, die zich voeden met het bijenbrood, dat de moeder heeft klaar gelegd. Ze eten en groeien tot ze gereed zijn om te veranderen in volwassen insecten.

Als ze klaar zijn, komen de jonge bijen uit de cellen te voorschijn en beginnen hun leven in de open lucht. Een groote verandering voor ze uit dat donkere, nauwe nest zijn in het vrije, heldere zonlicht en in het vrije, drukke leven, dat een insect in den zomer leidt. Ze krijgen dadelijk dezelfde plichten als hun moeder en hun voor-

ouders hadden. En zij hoeven niet als de menschen, die een lange leerschool door moeten maken, „hun ambacht“ te leeren. Zij zijn geboren timmerlieden. Zonder onderwijs en zonder aankijken van anderen beginnen zij hun taak en kwijten er zich van met veel succes. Wat een heerlijkheid! Onze bijenbroeders hebben veel voor boven ons!

De bijen-timmerlieden dragen hun „gereedschapsbak“ altijd bij zich. De natuur heeft ze voorzien van kaken, waar ze heel wat mee kunnen uitvoeren; ze heeft ze gewapend met sterke tanden en gewrichten gegeven, waar ze groote kracht mee kunnen uitoefenen. Dat zijn hun gereedschappen, bijl, beitel, en zaag. Ze hebben den vorm van een palm, zijn hol aan den binnenkant, net als handen; zoo kan de bij de houtballetjes, die zij met haar kaken als handen; zoo kan de bij de houtballetjes, die zij met haar kaken heeft uitgesneden, kneden, zooals een jongen een sneeuwbal. Op die manier vormt de bij de harde, ronde afscheidingen tusschen de cellen.

Hun pooten zijn voorzien van stijve plukjes haar, die dienst doen als borstels of bezems, om het zaagsel uit de schacht weg te vegen. Deze haren vormen ook het welbekende bijenkortje, waarin het stuifmeel verzameld wordt en waarin het naar de cellen wordt gebracht, om de hongerige larven te voeden, zoodra zij uit het ei zijn gekropen. Over het geheel heeft de natuur de Nylocopa de beste gereedschappen voor haar werk gegeven en wat meer is, ze heeft haar geleerd er handig mee om te gaan.

De timmerbij huist meest op het land, maar soms trekt er een op avontuur uit naar de stad en vestigt daar in de drukke straten haar huishouding. Eens belde een timmerman, dit keer was het een echte timmerman, geen timmermaus-bij, bij mij aan, en gaf mij een stuk vurenhout. Zijn baas zond het mij, omdat hij wist, dat ik zoo erg op „beesten“ was. Het was een stuk hout van een kerk, waaraan hij werkte. In het hout vond ik het zorgvuldig uitgeboorde nest van een timmerbij. Het was doorgehakt door den werkmans, en men zag een heel rijtje jonge bijtjes in hun cellen liggen, die als gewoonlijk door wielvormige schotjes waren afgedaald. Er lagen vijf aardige diertjes in, gereed om uit hun wiegjes te springen. Men ziet, in stad opgevoed, of op het land, deze beroemde houtwerkers gaan altijd op dezelfde manier te werk.

De timmerbijen hebben veel vijanden. Jongens dooden ze, wat heel flauw is, omdat de dieren volstrekt geen kwaad doen. Het zou wel zoo verstandig zijn om na te gaan, hoe zij deden en wijsheid van hen te leeren. Honden hebben een hekel aan ze; het harde gonzen van de bijen schijnt ze te irriteren. Op een zomerdag zat ik voor een prieel en begon met belangstelling een Nylocopa te volgen, die begonnen was haar nest te boren in de houten leuning. Bob, de collie, die aan mijn voeten lag, scheen mijn belangstelling te deelen. Hij volgde elke beweging van de bij met de grootste aandacht en hapte ten slotte venijnig naar haar, toen zij langs vloog. Hij deed alsof hij een stuk vuur in zijn bek had gekregen, snoof en schudde verwoed zijn kop. Maar deze ondervinding verminderde zijn ijver om bijen te vangen niet. Den heelen zomer lag hij op ze te loeren, en er waren er verscheidene in de buurt aan het werk. Eindelijk lukte het hem er een dood te maken, arm klein dier! Niets vond hij zoo prettig als bijen jagen. Geen redeneeren, geen verbieden kon dat vooroordeel overwinnen.

Bijen hinderden hem! Hij wou niet gehinderd worden! Wat gaf hen het recht om te gonzen en hem te hinderen? De baas en de vrouw gaven er niet om, dat kon allemaal wel zijn, maar hij gaf er wel om! Ze deden hem geen kwaad, maar ze verveelden hem! Hij wou het nu eenmaal niet hebben; en — hap! Zoo redeneerde Bob.

Het mannetje van de Nylocopa moet ook nog even besproken worden, al bemoeit het zich niet met de huishoudelijke bezigheden. Als een Indianenhoofdman en eigenlijk zooals alle mannen in den natuurstaat, laat hij al het werk aan zijn vrouwtje over, zelfs het bouwen van het huis. Het bijendom is een matriarchaat, niet een patriarchaat, en zoo is de geheele insectenwereld. De hoedanigheden van insecten, die men ook bij menschen aantreft, als ouderliefde en ouderzorg, familie- en onderlinge toewijding, vlijt, vaderlandsliefde, zelfopoffering, zelfs het opofferen van hun leven, komen alleen bij de vrouwelijke insecten voor. Meneer Nylocopa is echter vroolijker gekleed dan zijne wederhelft, hij heeft een lichte streep over zijn rug en een geelachtig borststuk, dat hem onder de boeren den populairen naam van „bleekgezicht“ heeft bezorgd. Hij doet geen kwaad en menige jongen, die dat wist, heeft onder de stadsjongens en meisjes den naam van held veroverd, door een „bleekgezicht“ zonder handschoenen aan te pakken. Wie weet hoeveel andere eerenamen even makkelijk veroverd zijn!

HOL VAN DE TIMMERBIJ MET AFDEELINGEN, BIJENKOP EN IN EEN DER AFDEELINGEN EEN LARVE.